

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

EFEKTIVITA MEZINÁRODNĚPRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Stanislava Hýbnerová, CSc.

Autor:

Hana Jelínková

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, ze kterých jsem při přípravě této práce čerpala způsobem obvyklým při vědecké práci.

Jelínková!

Autorka upřímně děkuje svojí vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Stanislavě Hýbnerové, CSc. za laskavou a odbornou pomoc a cenné rady při přípravě této práce.

Obsah

Použité zkratky.....	6
Úvod.....	7
1 Historie mezinárodně právní ochrany dítěte	10
1.1 Deklarace práv dítěte z roku 1924	12
1.2 Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948	14
1.3 Deklarace práv dítěte z roku 1959	14
2 Současné prameny právní úpravy	16
2.1 OSN.....	16
2.2 Rada Evropy.....	19
2.3 Haagská konference	22
3 Úmluva o právech dítěte 1989	24
3.1 Základní principy Úmluvy	25
3.2 Preambule.....	27
3.3 Definice pojmu dítěte.....	28
3.4 Členění jednotlivých kategorií práv dítěte	28
3.5 Aplikace Úmluvy	29
4 Komerční sexuální zneužívání dětí - Mezinárodní právo trestní	35
4.1 Opční protokol OSN o obchodování s dětmi, dětské prostituci a dětské pornografii.....	35
4.2 Protokol OSN o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi, zvláště ženami a dětmi – tzv. Palermský protokol.....	39
5 Smluvní úprava versus obyčej	43
6 Ochrana dětí ve válce.....	46
6.1 Mezinárodní právo a jeho implementace	47
6.2 Důsledky války pro děti	48
6.2.1 Děti – vojáci	48
6.2.2 Poválečné následky na dětech.....	50
6.2.3 Psychologická rehabilitace.....	51
7 Orgány ochrany práv dětí.....	52
7.1 UNICEF	52
7.2 Výbor pro práva dítěte	52

7.3	Ombudsman pro děti	53
7.4	NGO	54
8	Slabé stránky efektivity	55
9	Závěr	57
10	Použité zdroje	61

Použité zkratky

Deklarace.....	Deklarace práv dítěte z roku 1924
NGO (Non-governmental organisation).....	nevládní organizace
OSN	Organizace spojených národů
Palermský protokol.....	Protokol OSN o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi, zvláště ženami a dětmi
Protokol.....	Opční protokol OSN o obchodování s dětmi, dětské prostituci a dětské pornografii
tr.zák.	trestní zákon č. 140/1961 Sb.
Úmluva.....	Úmluva o právech dítěte z roku 1989
UNICEF (United Nations Children's Fund).....	Dětský fond OSN
ÚVPD.....	Úmluva o výkonu práv dětí, Rada Evropy
Výbor.....	Výbor pro práva dítěte

Úvod

Základ lidských práv tj. úctu ke každému jednotlivci a důstojnosti člověka lze nalézt ve většině světových náboženství a filosofí. Lidská práva nelze koupit, založit je, zdědit ani jakýmkoli jiným způsobem zcizit. Nikdo nemá právo odebrat je jakékoli osobě z žádného důvodu, ani člověk sám se jich nemůže dobrovolně vzdát. Tato práva jsou vlastní každé lidské bytosti bez ohledu na rasu, barvu pleti, pohlaví, jazyk, náboženství, politické nebo jiné názory, národnostní nebo sociální původ či jiné postavení.

Lidská práva dnes patří mezi neoddělitelnou součást moderní civilizace. Úroveň jejich ochrany však prošla dlouhým vývojem. Velký zlom v jejich pojetí nastal po zážitcích z 2. světové války. Dnes považujeme tato práva za nezávislá na vůli státu. Představují základní rámec lidského bytí a určují limit pro výkon státní moci nad jednotlivcem. Zaručují základní svobody ve vztahu ke státu, pod jehož jurisdikcí se osoba nalézá. Přesto není ani dnes úroveň ochrany lidských práv všude stejná. Závisí na politickém systému, úrovni ekonomického a společenského vývoje, kulturních a náboženských tradicích apod. Univerzální ochranu se snaží do jisté míry zajistit mezinárodní dokumenty týkající se lidských práv. Mají relativně velkou autoritu a mnoho států přistoupilo k jejich ratifikaci. Otázkou však zůstává jejich faktické dodržování a aplikace. Mnoho lidí ve skutečnosti svá práva ani nezná nebo se jich před veřejnými orgány stejně nemůže dovolat. Efektivita mezinárodněprávní úpravy závisí na precizní formulaci jednotlivých ustanovení, na obsahu použitých pojmů, na interpretaci, na politické vůli lidská práva respektovat a v neposlední řadě na kontrolním mechanismu dodržování smlouvy a možnosti jednotlivce obrátit se se svou stížností na mezinárodní instituci.

Zvláštní význam mezi lidskými právy zaujímají práva dětí. Jejich výjimečnost a zároveň nevýhodou je fakt, že jsou děti mnohem více zranitelné a závislé na dospělých. Ochrana dětí skrze mezinárodní právo je o to složitější, že se děti samy těžko domohou svých práv. Proto v této oblasti nestačí jen obecné mezinárodněprávní prostředky ochrany, ale je důležitá speciální regulace, důsledná kontrola aplikace úmluv a efektivní systém prostředků, který zajistí, že práva dětí budou respektována. Zda tomu tak ve skutečnosti je, se snažím analyzovat v následujících kapitolách.

Děti jsou snadným terčem týrání a zneužívání, neboť jsou slabší, často ani neumí slovně nebo písemně sdělit, co se jim děje. Přesto se často říká, že děti představují naši budoucnost. Pokud chce mít lidstvo šťastnou budoucnost, mělo by se tedy snažit, aby děti vyrůstaly v harmonickém prostředí, které přispívá k jejich rozvoji. Mnoho výzkumů ukazuje,

že dítě, které v dětství zažilo týrání, zneužívání nebo nepříznivé rodinné prostředí, má v dospělosti často sklon k agresivitě, kriminalitě, extremismu apod. Ochrana dětí tedy není jen nějakou symbolickou „bohulibou“ činností, ale je nutným předpokladem pozitivního vývoje naší společnosti. Již Jan Ámos Komenský řekl: „Takový je příští věk, jak jsou vychovávání příští jeho občané.“¹

Mezinárodněprávní ochrana dítěte, která je tématem této práce, patří do mezinárodního práva veřejného a je spojena zvláště s jeho dvěma odvětvími: mezinárodní ochranou lidských práv a mezinárodním humanitárním právem.² Obsah první oblasti je jasný z jejího názvu. Mezinárodní humanitární právo se pak zabývá ochranou lidí při ozbrojených konfliktech. Aplikace mezinárodní ochrany dítěte se uskutečňuje skrze mezinárodní smlouvy, které stanoví základní požadavky na úroveň vnitrostátního práva. Konkrétně by se tedy mezinárodní smlouva měla v dané zemi aplikovat přímo³ (tento systém převažuje) nebo by se její obsah měl odrazit ve vnitrostátním právním řádu, zvláště v právu rodinném a trestním. Práv dítěte se dále může dotýkat také mezinárodní právo soukromé, zvláště v problematice smíšených manželství.

V práci se snažím sledovat a popsat vývoj mezinárodněprávní úpravy od svých počátků až po současnost, přičemž užívám komparace jednotlivých pramenů. Při analýze současných pramenů jsem se zaměřila hlavně na Úmluvu o právech dítěte z roku 1989, neboť je závazným dokumentem podepsaným většinou států, a tudíž má pro efektivitu ochrany práv dětí velký význam. Neméně důležité je institucionální zajištění aplikace Úmluvy a kontrolování jejího plnění, což kriticky posuzuji v kapitole 3.5 a 8. Dále se v práci věnuji mezinárodněprávní úpravě na úrovni Rady Evropy, která k efektivitě ochrany dětí přispěla významným způsobem. Problematika porušování práv dětí je velmi široká právní oblast a rozbor všech jejích aspektů by přesáhl rámec diplomové práce. Proto jsem se v samostatných kapitolách 4 a 6 zaměřila na dva podle mého názoru nejaktuálnější a nejpálčivější problémy – komerční sexuální zneužívání dětí a ochranu dětí v ozbrojených konfliktech. V těchto

¹ Jan Ámos Komenský (1592-1670) – český učenec, pedagog a filozof; zasloužil se o pokrok v přístupu k dětem a jejich výchově.

² BUEREN, Geraldine van. *The International Law on the Rights of the Child*. Kluwer Law International, 1998. str. xix

³ v ČR viz. čl.10 Ústavy: „Vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.“ Takovými smlouvami jsou i smlouvy o lidských právech.

oblastech dochází k masovému porušování práv dětí a efektivní plnění závazků z mezinárodních smluv je navýsost důležité.

Na závěr práce se snažím formulovat názor, nakolik je současná mezinárodněprávní ochrana dětí efektivní a vynutitelná a zda lze mezinárodní smlouvy bez dalšího vypovědět a zbavit se tak veškerých závazků. Pro efektivitu ochrany dětí je důležité si odpovědět na otázku, zda je ochrana práv dětí kogentní, zda jsou určitá práva nezávislá na vůli státu a lze se jich dovolat bez ohledu na jejich zakotvení v platném právním řádu nebo zda je možné se na mezinárodní úrovni domáhat jen práv, která konkrétní stát uznal formou mezinárodní smlouvy.

1 Historie mezinárodně právní ochrany dítěte

V oblasti postavení dětí došlo v posledních stoletích k velmi významným posunům. Původní evropská předkřesťanská i raně křesťanská, resp. raně feudální společnost chápala děti jako subjekty zcela nesvéprávné, bezvýhradně podléhající rodičům, tj. otci nebo patriarchovi rodiny. Jejich bezprávnost pregnantně dokumentuje úzus svrchovanosti otce nad životem jeho potomka zakotvený v římském právu. Křesťanství považovalo zabití dítěte za vraždu, ale ve většině případů pouze proklamativně a ideově, praxe zejména ve vztahu k dětem nemanželského původu byla po celé období raného a v některých oblastech i vrcholného středověku problematičtější.

Rozvoj renesančního myšlení připravil půdu pro praktické uplatnění moderního chápání dítěte jako zcela autonomní bytosti. Tato bytost si nejen zaslouží, aby k jejím zájmům bylo přihlíženo stejně jako k zájmům dospělých, ale v případě střetu má v důsledku své zranitelnosti právo na preferenci svých zájmů před dospělými.⁴ V následujících obdobích (od 18. do 20. století) měly na postavení dítěte v Evropě vliv následující čtyři skutečnosti:⁵

- S klesajícím počtem lidí zaměstnaných v zemědělství, klesal i tradiční ekonomický význam dětí.
- Zavedení povinné školní docházky vyzdvihlo význam vzdělání a omezilo práci dětí.
- Emancipace žen se zasloužila o to, že ženy i děti přestaly být vnímány jako vlastnictví manžela a otce.
- Rodinné záležitosti ztratily povahu čistě soukromou a staly se předmětem regulace a intervence ze strany státu.

Budování ochrany dětí však nešlo přímou cestou a často si lidé museli dopomoci složitým, někdy až paradoxním právním výkladem. Některé státy například dříve přijaly zákony na ochranu zvířat než dětí. V kauze Mary Ellen v New Yorku z roku 1874 musel například sociální pracovník argumentovat ve prospěch týrané dívky tím, že je dívka členem

⁴ Srov. např. § 24 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb. o rodině

⁵ BUEREN, Geraldine van. *The International Law on the Rights of the Child*. Kluwer Law International, 1998. str. xxi

zvířecí říše, a tudíž si zaslouží stejnou ochranu jako např. pes nebo kočka. Zákon na ochranu dítěte totiž v té době ještě neexistoval, zatímco zákon na ochranu zvířat ano.⁶

V poválečné době dospěl vývoj od společnosti hájící bez výhrad právo silnějšího ke společnosti pedocentrické⁷. Euro-americký civilizační okruh v daném směru pokročil nejdále. V ostatních částech světa vývoj ochrany práv dětí postupuje v mnoha ohledech nepřilíš uspokojivě. Dopad válečných konfliktů v oblasti Balkánu a sociálních otřesů způsobených průvodními jevy ekonomické transformace v bývalých zemích sovětského bloku nastoluje v oblasti dodržování práv dětí nová, velmi aktuální témata jako např. otázku dětské prostituce a pornografie, dětské práce, problematiku výchovy dítěte po rozvodu jeho rodičů apod.

Dvacáté století přineslo nebývalý rozvoj vědních disciplín zabývajících se dítětem. O jejich poznatky se opírali obhájci dětských práv, kteří na mezinárodním fóru postupně budovali prostor pro všeobecné uznání právní subjektivity dítěte. Přestože kořeny moderní právní ochrany dítěte leží v západní Evropě, je dnes tato chápána jako univerzální a platná na celém světě.

Samotná mezinárodněprávní ochrana dětí vznikala ve 20. století a rozdělila bych ji do tří vývojových fází:

1. uznání, že děti jsou objektem mezinárodního práva a zaslouží si vedle obecné ochrany speciální mezinárodněprávní ochranu
2. přiznání určitých hmotných práv všem lidem včetně dětí; tato fáze se stále vyvíjí
3. přiznání procesních práv dětem, čímž by se jim umožnilo vykonávat a domáhat se svých základních práv přímo a ne jen prostřednictvím dospělých; tato fáze se také stále formuje

První fáze se může zdát jako samozřejmý fakt, ale rodina byla dříve vnímána jako soukromá záležitost každého člověka. Dítě nebylo považováno za autonomní osobu, která může aktivně uplatňovat svá práva. Práva dítěte mohla být uplatňována pouze skrze jeho rodiče, zvláště otce. Trvalo delší dobu, než se změnilo vnímání rodičovských práv vůči dětem. Rodičovská práva totiž neslouží pouze ve prospěch rodičů, ale naopak hlavně ve prospěch dětí. Přiznání konkrétních práv dětem a stanovení prostředků k jejich uplatňování bylo druhým krokem. Otázkou zůstává, zda se všechny kategorie lidských práv vztahují bez omezení i na děti. Co se týče občanských, kulturních a sociálních práv, většina odborníků se

⁶ VAN BUEREN, G.: *The International Law on the Rights of the Child*. Kluwer Law International, 1998. str. xxi

⁷ Pedocentrický přístup staví do popředí zájmy a potřeby dítěte a jeho zkušenosti.

shodne na jejich aplikovatelnosti i na děti. U politických a hospodářských práv však existují rozdílné názory. Například Libye při prvním čtení Úmluvy o právech dítěte z roku 1989 vznesla námitku, že děti nejsou nositeli politických práv, protože tato vyžadují určitou duševní vyspělost.⁸ Podle mého názoru by se politická práva dětí dala označit za tzv. „spící“. Dítě je jejich nositelem, ale jejich výkon je odsunut na pozdější dobu při splnění zákonem stanovených podmínek (např. věk, způsobilost k právním úkonům atd.). Podobně jako u politických práv argumentovala Libye v diskuzi o hospodářských právech. Tvrdila, že děti nejsou schopné nakládat s vlastními penězi, a proto jim nepřísluší hospodářská práva. Jistě ne všechny hospodářské výhody jsou uplatňovány přímo dětmi. Např. mzda může být vyplácena rodiči. Musíme ovšem rozlišovat mezi schopností uplatňovat právo a mezi právem samotným. Ve většině států je dítě od 14ti nebo 15ti let věku trestně odpovědné např. za krádež. Z tohoto faktu implicitně vyplývá, že dítě v tomto věku rozumí základním ekonomickým vztahům a konceptu vlastnictví.⁹ Proto si myslím, že nelze dětem upřít všechna hospodářská práva jako taková. Nepochybně však existují specifická práva, která jsou vykonávána pouze dospělými, např. právo zvolit si své bydliště. Pokud má dítě rodiče, řídí se jeho bydliště bydlištěm rodičů. Pokud dítě rodiče nemá, určuje bydliště státní orgán. Na druhé straně existují práva, která náleží pouze dítěti, např. právo na péči rodičů. Je důležité podtrhnout, že omezení výkonu práva pouze na dospělého by se mělo týkat jen konkrétního práva a nikoli celé skupiny práv tak, jak tento názor zastávala Libye.

Vývoj práv dítěte kopíruje změnu ve vnímání samotné osoby dítěte. Závisí také na kulturních tradicích, geografickém prostředí a sociálních a ekonomických podmínkách. Nesporně pozitivní vliv na uznání práv dítěte měla i změna postavení žen ve společnosti. Jejich osamostatnění a nazírání na ženu jako na autonomní lidskou bytost s vlastními právy nezávislými na muži přineslo zároveň respektování dítěte jako člověka, který je též nadán svými právy nezávislými na vůli rodičů.

V následujících pokapitolách jsou v historické posloupnosti analyzovány mezinárodněprávní prameny, které se dotýkaly práv dětí nebo je přímo regulovaly.

1.1 Deklarace práv dítěte z roku 1924

První mezinárodní dokumenty, které se dotýkaly práv dětí, byly úmluvy o minimálním věku v průmyslu a v zemědělství přijaté Mezinárodní organizací práce v roce 1919 a 1921,

⁸ BUEREN, Geraldine van. *The International Law on the Rights of the Child*. Kluwer Law International, 1998. str. 5

⁹ Tamtéž

dále úmluva zakazující obchodování s ženami a dětmi z roku 1921 a úmluva zakazující otrockou práci z roku 1926. Prvním dokumentem, který se zaměřil pouze na děti a jejich obecnou ochranu byla *Deklarace práv dítěte* přijatá na shromáždění Ligy národů v roce 1924. Stojí za povšimnutí, že předcházela Deklaraci lidských práv o celých dvacetčtyři let a byla prvním dokumentem zabývajícím se lidskými právy přijatým mezivládní organizací. Deklarace obsahuje pět principů, které přejala i pozdější Deklarace práv dítěte z roku 1959 a Úmluva o právech dítěte z roku 1989. Deklarace z roku 1924 stanoví, že:¹⁰

1. Dítěti musí být zajištěny podmínky nutné pro jeho normální fyzický i duševní vývoj.
2. Dítě, které hladoví, musí být nasyceno; dítě, které je nemocné, musí být ošetřeno; dítěti, které je postiženo, musí být zajištěna pomoc; dítěti, které se dopustilo trestného činu, musí být zajištěna řádná výchova; opuštěnému dítěti musí být poskytnuto útočiště.
3. Dítě musí být první, komu je poskytnuta pomoc v nouzi.
4. Dítěti musí být zajištěno živobytí a musí být chráněno před vykořisťováním.
5. Dítě musí být vychováno ve vědomí, že jeho talenty mají sloužit všem lidem.

Deklarace byla koncipována jednoduše a zaměřila se hlavně na hospodářské, psychické a sociální potřeby dítěte spíše než na jeho práva. Deklarace nestanovila povinnosti států, ale obrací se přímo na „muže a ženy všech národů“. Deklarace tedy vycházela z toho, že rodiče jsou ti, kteří mají zajistit práva dětí vyplývající z Deklarace. Děti byly vnímány spíše jako příjemci péče než jako nositelé určitých práv. Děti byly objektem a nikoli subjektem mezinárodního práva.¹¹ Přesto měla Deklarace velký význam pro budoucí vývoj práv dětí. Van Bueren z výše uvedeného vyvozuje, že je mylné se domnívat, že mezinárodněprávní ochrana dětí představuje novou vývojovou linku v procesu uznávání mezinárodních lidských

¹⁰ BUEREN, Geraldine van. *The International Law on the Rights of the Child*. Kluwer Law International, 1998. str. 7

¹¹ Otázka dětí jako subjektu či objektu práv není mimochodem dodnes zcela vyřešena. Na první pohled se může zdát, že jde o čistě akademickou debatu, ale rozlišení má význam hlavně z hlediska možnosti prostřednictvím procesních institutů uplatňovat práva přímo dítětem, nikoli prostřednictvím svých zákonných zástupců nebo státních orgánů (více viz. kap. 11).

práv. Naopak mezinárodní ochrana dítěte předcházela univerzální kodifikaci lidských práv.¹² Van Bueren se dále domnívá, že je zavádějící označovat občanská a politická práva jako první generaci práv a hospodářská, kulturní a sociální práva za druhou generaci práv, neboť Deklarace z roku 1924 klade naopak důraz především na hospodářské a sociální nároky dětí.

1.2 Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948

10. prosince 1948 vyhlásilo Valné shromáždění OSN Všeobecnou deklaraci lidských práv. Ze 30ti článků deklarace o základních nezczizitelných právech je jich několik věnováno ochraně rodiny a dětí. Článek 12 nazvaný *Osobní svoboda* zakazuje svévolné zasahování do soukromého života, do rodiny, domova nebo korespondence... Článek 16 obsahuje právo uzavřít manželství bez jakéhokoli omezení se svobodným souhlasem obou nastávajících manželů a právo na ochranu rodiny ze strany společnosti a státu. Právo matky a dítěte na zvláštní pomoc a ochranu a rovnost manželských a nemanželských dětí zakotvuje článek 25 odstavec 2. Právo na vzdělání a současně povinnost základního vzdělání, které by mělo být bezplatné, je upraveno v článku 26; odstavec 2 upozorňuje na nutnost vzdělání vedoucího k úctě k lidským právům a základním svobodám. „*Rodiče mají přednostní právo volit druh vzdělání pro své děti*“ - čl.26 odst.3. Přesto bylo jasné, že je potřeba upravit práva dítěte komplexně v samostatném dokumentu. Proto byla v roce 1959 přijata Deklarace práv dítěte.

1.3 Deklarace práv dítěte z roku 1959

Stejně jako Deklarace z roku 1924 je i tato nezávazná. Byla přijata Valným shromážděním OSN 20. listopadu 1959. Obsahuje pouze 10 zásad, které se ovšem týkají jen práv sociálních a hospodářských, nikoli práv politických. Preambule se odvolává na Všeobecnou deklaraci lidských práv, kterou OSN přijalo v roce 1948. V preambuli je potvrzena platnost lidských práv a hodnota lidské důstojnosti. Znovu se dovolává toho, že každý má všechna práva a svobody stanovené ve Všeobecné deklaraci lidských práv bez jakéhokoli rozlišování, tedy i dětem patří všechna tato práva. Přesto Deklarace z roku 1959 zdůrazňuje, že „*dítě pro svou tělesnou a duševní zralost potřebuje zvláštní záruky, péči a zvláštní právní ochranu před narozením i po něm*“ a že lidstvo „*povinně dát dětem to nejlepší, co jim může dát*“.

Dokument také poukazuje na nutnost vytvořit dětem podmínky pro *harmonický vývoj* jejich osobnosti. K tomu přispívá zejména *prožitek šťastného dětství*; tím roste úloha nejen

¹² BUEREN, Geraldine van. *The International Law on the Rights of the Child*. Kluwer Law International, 1998. str. 8

rodičů, ale také vlády a organizací pečujících o děti fyzicky, psychicky nebo sociálně postižené.

Vzdělání, výchovy a školské problematiky se týká zejména následující princip:

"Dítě má nárok na vzdělání, které má být bezplatné a povinné, tedy alespoň v začátečních stupních. Má mu být poskytována výchova, která pomáhá zvýšit jeho všeobecnou kulturní úroveň a umožní mu na základě stejných příležitostí rozvíjet jeho schopnosti, úsudek a smysl pro morální a sociální odpovědnost a stát se tak platným členem společnosti... Dítě má mít plnou možnost ke hrám a zotavení, jež by měly mít stejné poslání jako vzdělání; společnost a státní úřady mají usilovat o to, aby dítě mohlo tohoto práva užívat." (Zásada č. 7)

Zásada č. 9 dále stanoví, že dítě nesmí být přijato do zaměstnání před dosažením přiměřeného minimálního věku. V žádném případě mu nemůže být dovoleno nebo být nuceno vykonávat jakékoli povolání, jež by mohlo škodit jeho zdraví nebo výchově, anebo by překáželo jeho tělesnému, duševnímu či morálnímu vývoji.

2 Současné prameny právní úpravy

Významnými dokumenty Organizace spojených národů, které směřují k poskytování ochrany dětem, jsou bezesporu Deklarace práv dítěte z roku 1959 a Úmluva o právech dítěte z roku 1989. Z vnitrostátních předpisů je pak třeba zmínit Listinu základních práv a svobod, zákon o rodině, trestní zákon a trestní řád, přestupkový zákon a předpisy o sociálním zabezpečení. Významné jsou i dokumenty Rady Evropy jako např. Doporučení RE o mediko–sociálních aspektech v péči o zneužívané děti nebo Doporučení RE č. 1286 z počátku roku 1996 o Evropské strategii pro děti, Doporučení č. R 17 (79) a R 41 (85) o ochraně dětí před špatným zacházením nebo násilím či Doporučení č. 11 (91) týkající se sexuálního vykořisťování, pornografie, prostituce a obchodování s dětmi a mladistvými. Významným dokumentem je též Akční program, přijatý na světovém kongresu proti komerčně zaměřenému sexuálnímu vykořisťování dětí, který se konal ve Stockholmu v srpnu 1996 a který ukládá účastníkům světového kongresu, tedy i ČR, vytvořit do roku 2000 národní akční plány obsahující národní aktivity k potírání tohoto jevu, včetně časového rámce navrhovaných opatření.

2.1 OSN

Úmluva o právech dítěte z roku 1989

Úmluva byla přijata Generálním shromážděním OSN rezolucí 44/25 dne 20. listopadu 1989. Zakončila proces, který odstartoval Mezinárodní rok dítěte vyhlášený OSN v roce 1979 a kdy Polsko navrhlo vypracovat takový dokument o právech dítěte, který by byl pro zúčastněné státy právně závazný. Přestože existovala Deklarace z roku 1924 a 1959 a ustanovení, která upravovala práva dítěte byly vtěleny i do jiných mezinárodních úmluv o lidských právech a humanitárních úmluv, pocítovaly státy potřebu vytvořit komplexní závazný předpis. Situaci ovlivnily zprávy o vysoké dětské úmrtnosti, nedostatečné zdravotní péči a vzdělání, zneužívání dětí v práci a k prostituci a v neposlední řadě zacházení s dětmi během ozbrojených konfliktů. První návrh polské vlády se setkal jen s malou odezvou. Jedním z důvodů byl fakt, že návrh obsahoval jen politická práva a reagoval tak na jejich chybějící úpravu v Deklaraci z roku 1959. Teprve druhý návrh, který obsahoval i sociální a

hospodářská práva dítěte, byl přijat jako diskuzní podklad.¹³ Příprava smlouvy se odehrávala v pracovní skupině, kterou vytvořila Komise OSN pro lidská práva. Jádrem skupiny byli delegáti jednotlivých vlád, ale na přípravě se podíleli i zástupci orgánů OSN (např. Úřadu vysokého komisaře pro uprchlíky - UNHCR, Mezinárodní organizace práce - ILO, Dětského fondu dětí - UNICEF a Mezinárodní zdravotnické organizace - WHO) a také zástupci nevládních organizací. Jako nedostatek je třeba uvést, že rozvojové země nebyly dostatečně reprezentovány a kromě toho se vypracování Úmluvy zúčastnil jen malý počet členských zemí OSN.¹⁴ Na druhou stranu si myslím, že možná tento fakt zjednodušil diskuzi a dopomohl k jejímu schválení. Jednohlasné přijetí Úmluvy Generálním shromážděním 20. listopadu 1989 odstartovalo ratifikační proces. Ani ne do roka ratifikovalo Úmluvu 20 států, čímž vstoupila 2. září 1990 v platnost.¹⁵ K 30. listopadu 2000 ji ratifikovalo celkem 191 států (187 členských států OSN, 3 nečlenové OSN a Svatá stolice). Jedinými státy, které ji dosud nepodepsaly, jsou USA a Somálsko.¹⁶ Česká a Slovenská Federativní republika podepsala Úmluvu hned první den její platnosti a dne 30. září 1990 ji ratifikovala. Některé země přijaly Úmluvu s určitými výhradami. Tak tomu bylo i v případě České republiky, která vztahuje ustanovení týkající se práva dítěte znát své rodiče pouze na případy, kdy nedošlo k trvalému osvojení dítěte nebo k umělému oplodnění.¹⁷

Úmluva představuje minimální úroveň ochrany, na které se byly schopné státy s různými právními systémy a kulturními tradicemi dohodnout. Je založena na respektování důstojnosti jednotlivce bez ohledu na rasu, barvu, pohlaví, jazyk, náboženství, názory, původ, zdraví a schopnosti. S právy v Úmluvě obsaženými souvisí i povinnost států a ostatních jednotlivců neporušovat stejná práva druhých lidí. Potvrzuje, že všechny děti jsou si rovny a mají právo na život, rozvoj, účast a ochranu. Stanoví zásadu, že nejlepší zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí.

K Úmluvě byly přijaty dva opční protokoly:

¹³ SCHEU, H.Ch.: *The Implementation of the United Nations Convention on the Rights of the Child*. in Implementace lidských práv a mezinárodní kontrolní mechanismy. Univerzita Karlova v Praze. Vodňák 1999. str. 74

¹⁴ SCHEU, H.Ch. *Mezinárodní ochrana práv dítěte*. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica 3-4/1998. Karolinum Praha 1999. str. 59

¹⁵ *The Rights of the Child*. Fact sheet no.10. Centre for Human Rights. United Nations 1996

¹⁶ USA sice Úmluvu podepsaly, ale neratifikovaly, Somálsko Úmluvu ani nepodepsalo. DAVID, R.: *Práva dítěte*. Nakladatelství Olomouc 1999. str. 10

¹⁷ DAVID, R.: *Práva dítěte*. Nakladatelství Olomouc 1999. str. 11

Opční protokol o účasti dětí v ozbrojených konfliktech

Opční protokol o obchodování s dětmi, dětské prostituci a pornografii.

Česká republika dosud ratifikovala jen první protokol. Druhý protokol zatím pouze podepsala. Podrobně se protokolům věnuji v kapitole 4 a 6.

Úmluva Mezinárodní organizace práce o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce z roku 1999

Úmluva uznává, že je potřeba přijmout okamžitá a komplexní opatření k odstranění nejhorších forem dětské práce. Jako hlavní příčinu dětské práce vidí chudobu a jako východisko z této situace ekonomický pokrok a všeobecné vzdělání. Stejně jako Úmluva o právech dítěte, považuje tato úmluva za dítě osobu mladší 18ti let.

Za nejhorší formy dětské práce se podle úmluvy považují:¹⁸

- a) všechny formy otroctví nebo praktik podobných otroctví, jako je prodej a obchodování s dětmi, poddanství pro dluhy a nevolnictví a nucená nebo povinná práce, včetně nuceného nebo povinného najímání dětí k účasti v ozbrojených konfliktech;
- b) užívání, získávání nebo nabízení dítěte k prostituci, k výrobě pornografie nebo pro pornografická představení;
- c) užívání, získávání nebo nabízení dítěte k nezákonným činnostem, zejména k výrobě a obchodování s drogami tak, jak jsou definovány v příslušných mezinárodních smlouvách;
- d) práci, která svou povahou nebo okolnostmi, za nichž je vykonávána, je schopna poškodit zdraví, ohrozit bezpečnost nebo morálku dětí.

Co patří pod práce v bodě d) ovšem určuje vnitrostátní zákon nebo orgán, což podle mého názoru značně oslabuje účinnost úmluvy. Zároveň podle čl. 5 úmluvy každý členský stát po konzultaci s organizacemi zaměstnavatelů a pracovníků ustanoví nebo určí vhodné mechanismy ke kontrole implementace ustanovení, která provádějí úmluvu. Takovýto způsob kontroly plnění mezinárodní úmluvy se jeví nevhodným. V podstatě jediný závazek v úmluvě zní, že každý stát přijme "všechna potřebná opatření k zajištění účinné implementace a prosazování ustanovení, která provádějí tuto úmluvu". Celkově považuji úmluvu za velmi slabý nástroj ochrany práv dětí.

¹⁸ čl. 3 Úmluvy o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce

2.2 Rada Evropy

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1950

Evropská úmluva o lidských právech byla podepsána v Římě pod záštitou Rady Evropy¹⁹ dne 4. listopadu 1950. Vytvořila bezprecedentní systém mezinárodní ochrany lidských práv tím, že s cílem posílit práva občanů jim dala možnost obracet se na mezinárodní soud. Úmluva, která byla ratifikována všemi členskými státy Unie, zřídila několik dozorčích orgánů se sídlem ve Štrasburku.

Jedná se o:

- Komisi odpovědnou za předběžné přezkoumání žádostí podaných státy nebo jednotlivci;
- Evropský soud pro lidská práva, kterému byly případy přidělovány Komisí nebo členským státem na základě stanoviska Komise;
- Výbor ministrů Rady Evropy, který vystupoval jako strážce úmluvy a na který bylo odkazováno v případě, kdy některá záležitost nebyla předložena soudu, aby zajistil politické vypořádání sporu

První dva dozorčí orgány byly následně 1. listopadu 1998 nahrazeny jediným Evropským soudem pro lidská práva. Tato zjednodušená struktura zkrátila délku procedur a posílila právní charakter systému.²⁰

Úmluva chrání základní práva a svobody. Explicitně nestanoví práva náležející dětem, děti však samozřejmě požívají práv v úmluvě zakotvených jako lidské bytosti, např. právo na život, zákaz mučení, právo na respektování rodinného a soukromého života, svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Tuto úmluvu ratifikovaly všechny členské státy Rady Evropy.

¹⁹ Členské státy Rady Evropy k 27.2.2008:

Albánie, Andorra, Arménie, Azerbajdžán, Belgie, Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Černá Hora, Česká republika, Dánsko, Estonsko, Finsko, Francie, Gruzie, Chorvatsko, Irsko, Island, Itálie, bývalá Jugoslávská republika Makedonie, Kypr, Lichtenštejnsko, Litva, Lotyšsko, Lucembursko, Maďarsko, Malta, Moldavsko, Monako, Německo, Nizozemsko, Norsko, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Rumunsko, Ruská federace, Řecko, San Marino, Slovenská republika, Slovinsko, Srbsko, Velká Británie, Španělsko, Švédsko, Švýcarsko, Turecko a Ukrajina

²⁰ *businessInfo.cz*. Evropská úmluva o lidských právech [online]. ze dne 28.1.2003. Dostupný na WWW: <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/e/evropska-umluva-o-lidskych-pravech/1000697/5226/>

Význam úmluvy spočívá nejen v šíři práv, která obsahuje, ale i v ochranném aparátu vybudovaném pro rozhodování o ohlášených porušeních těchto práv a pro zabezpečení dodržování závazků vyplývajících z úmluvy.²¹

Státy, které jsou smluvními stranami úmluvy, jsou povinny zajistit každému pod svou jurisdikcí, bez ohledu na pohlaví, rasu, národnostní či etnický původ, aby mohl užívat lidská práva a svobody chráněné Evropskou úmluvou o lidských právech. Pokud tak neučiní, může se poškozený po vyčerpání opravných prostředků obrátit na Evropský soud pro lidská práva. Rozhodnutí soudu jsou konečná a pro zúčastněné státy závazná. Vykonání rozsudku znamená pro členské státy nejen odškodnění stěžovatele, který vyhrál spor, ale i zajištění, aby se podobné porušení lidských práv nemohlo v budoucnosti opakovat. Pokud je stěžovatel přesvědčen, že nedostal přiměřené odškodnění, může se obrátit na Výbor ministrů. Otázkou je, zda se na Evropský soud pro lidská práva mohou obracet s individuálními stížnostmi i děti podle čl. 34 úmluvy. Ten stanoví, že „*Soud může přijímat stížnosti od každé fyzické osoby, nevládní organizace nebo skupiny jednotlivců považujících se za oběti v důsledku porušení práv přiznaných Úmluvou a Protokoly k ní jednou z Vysokých smluvních stran. Vysoké smluvní strany se zavazují, že nebudou nijak bránit účinnému výkonu tohoto práva.*“ Vzhledem k tomu, že předpokladem pro podání individuální stížnosti je neúspěšné uplatnění práv u národních soudů, domnívám se, že děti individuální stížnost podat nemohou, pokud nemají podle národního právního řádu způsobilost vystupovat samostatně před soudem. Tím je samozřejmě efektivita uplatňování lidských práv dětmi podle evropské Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod snížena. Bojovat za práva dítěte tak může jen dospělá osoba, nikoli dítě samotné.

Evropská strategie pro děti

Instituce Rady Evropy se otázkou práv dítěte velmi intenzivně zabývaly v 90. letech. Výsledkem bylo přijetí doporučení č. 1286 Parlamentním shromážděním, které nese název „Evropská strategie pro děti“.²² Parlamentní shromáždění konstatovalo, že práva dítěte nejsou ani na bohatém rozvinutém evropském kontinentě realitou a že děti jsou často prvními oběťmi ozbrojených konfliktů, ekonomické recese, chudoby a škrtů ve státním rozpočtu. Proto jsou práva dítěte politickou prioritou. Bod 7 strategie obsahuje konkrétní návrhy pro Výbor

²¹ Katedra společenských věd pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. [online]. Dostupný na WWW: http://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/spol_vedy/rig.htm

²² Recommendation 1286 (1996) on a European strategy for children

ministrů. Mají být systematicky sbírány informace a prováděny statistiky týkající se ochrany dětí. Legislativní opatření musí být před přijetím přezkoumána z hlediska důsledků pro situaci dětí stejně, jako se např. posuzují dopady určitého opatření na životní prostředí.

Dále bylo v Radě Evropy navrženo zřízení instituce ombudsmana pro děti, který by zajistil nezávislost a přístupnost pro širokou veřejnost i děti samotné. Ombudsman pro děti má ovlivňovat legislativu a zprostředkovávat stálý kontakt mezi státními orgány a veřejností.

V bodu 8 strategie je navrženo výslovné uznání práv dítěte v ústavě resp. v zákonech. Dětem má být zaručen volný přístup k základnímu vzdělání a názory dětí mají být respektovány v politických rozhodnutích, která se jich týkají.

Bod 9 připomíná členským státům jejich odpovědnost i ve vztahu k dětem mimo Evropu. Státy jsou vyzvány, aby zabránily jednostrannými i multilaterálními opatřeními vykořisťování dětí k účelům levné práce pro mezinárodní podniky. Kromě toho je stanoven konkrétní rozpočtový příspěvek na pomoc rozvojovým zemím (0,7 % HDP). Dále by měly mít státy pochopení při splácení dluhů rozvojových zemí.²³

Doporučení sice chybí právní závaznost, má však nespornou morální autoritu, neboť je precizní a angažované.

Evropská úmluva o výkonu práv dětí z roku 1996

Evropská úmluva o výkonu práv dítěte (ÚVPD) předložená Radou Evropy dne 25. ledna 1995 byla dalším krokem směrem k realizaci práv dítěte na regionální úrovni. V ÚVPD lze sice nalézt odkaz na Úmluvu o právech dítěte, ale ÚVPD se záměrně vyhýbá opakování ustanovení Úmluvy a neupravuje ani práva, která již byla zakotvena v jiných mezinárodněprávních dokumentech. Orgány RE předpokládají, že všechny členské země RE budou Úmluvu o právech dítěte ratifikovat, takže paralelita obou úprav by byla zbytečná. ÚVPD se naopak snaží vyplnit procedurální mezeru obsaženou v Úmluvě o právech dítěte. Je však třeba dodat, že ustanovení ÚVPD se vztahují jen na rodinněprávní záležitosti, přičemž státy mohou samy stanovit, které otázky za takové považují. Státy jsou vyzvány uvést nejpozději při ratifikaci tři kategorie rodinněprávních záležitostí, na které budou úmluvu aplikovat.²⁴ Takováto volnost samozřejmě úpravu oslabuje.

²³ SCHEU, H.Ch. *Mezinárodní ochrana práv dítěte*. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica 3-4/1998. Karolinum Praha 1999. str. 66

²⁴ SCHEU, H.Ch. *Mezinárodní ochrana práv dítěte*. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica 3-4/1998. Karolinum Praha 1999. str. 67

Co se týče procesních práv, je dítěti v ÚVPD dáno právo být v rámci řízení informováno, vyjadřovat své názory a hledat podporu u zvláštního zástupce v řízení.²⁵ Bohužel není vyjasněna otázka, zda mohou děti samy iniciovat řízení, a to nezávisle na vůli rodičů, příp. i proti jejich vůli. Je nepochopitelné, proč se ÚVPD takové zásadní otázky vůbec nedotýká.²⁶

Úmluva dale zřizuje výbor, který má kontrolní funkci a může státům zaslat doporučení ohledně implementace jednotlivých ustanovení. Touto úpravou byl opět vybrán nejslabší kontrolní mechanismus, neboť státy podle ÚVPD ani nemají povinnost předkládat pravidelné zprávy o její implementaci.²⁷

2.3 Haagská konference

Haagská konference²⁸ přijala několik úmluv v oblasti ochrany dítěte. Z novějších úmluv jsou nejdůležitější tyto:

Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení z roku 1993

Cílem této úmluvy je ochrana adoptivních dětí v jejich nové domovské zemi tím, že jim je v rámci možností nabídnut domov v takové zemi. Stanoví způsob spolupráce mezi orgány různých států. Úmluvu ratifikovalo Rakousko, Dánsko, Finsko, Francie, Německo, Itálie, Lucembursko, Nizozemsko, Španělsko a Švédsko.

Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí z roku 1980

Cílem této úmluvy je ochrana dětí před škodlivými dopady únosu a zadržování za hranicemi. Obsahuje postup pro jejich rychlý návrat prostřednictvím spolupráce mezi ústředními orgány. Úmluvu ratifikovaly všechny členské státy.

²⁵ čl. 3, 4 Evropské úmluvy o výkonu práv dětí

²⁶ SCHEU, H.Ch. *Mezinárodní ochrana práv dítěte*. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica 3-4/1998. Karolinum Praha 1999. str. 67

²⁷ tamtéž

²⁸ Haagská konference mezinárodního práva soukromého je mezivládní organizací, jejímž účelem je unifikace norem mezinárodního práva soukromého a procesního. Jde o organizaci univerzální. Členy jsou mj. všechny členské státy Evropského společenství, nikoli však Společenství samo. Hlavní metodou činnosti konference je zajištění procesu sjednávání mnohostranných úmluv v oblasti mezinárodního práva soukromého a civilního práva procesního (Haagské úmluvy).

Úmluva o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí z roku 1996

Tato úmluva stanoví pravidla pro pravomoc orgánů, použitelné právo, uznávání a výkon opatření ve věcech rodičovské zodpovědnosti a ochrany dětí. Pravomoc náleží smluvnímu státu, ve kterém má dítě obvyklé bydliště. Je stanoven mechanismus spolupráce mezi ústředními orgány. Úmluva dosud nevstoupila v platnost.

3 Úmluva o právech dítěte 1989

Úmluva je prvním závazným mezinárodním prostředkem, který obsahuje celou řadu lidských práv – občanských, kulturních, hospodářských, politických i sociálních. Dítěti samozřejmě náleží obecná lidská práva, upravená jinými mezinárodními dokumenty, ale vzhledem k dlouhodobé nezralosti a zranitelnosti dítěte dospěly státy k přesvědčení, že je potřeba zvláštní úpravy, která náleží pouze dětem.

Úmluva o právech dítěte představuje přelomový moment ve vývoji pojetí práv dítěte hned z několika důvodů:²⁹

- zakládá právní podmínky pro vytvoření monitorovacího mechanismu jejího praktického plnění (v r. 1990 byla úprava rozšířena o prováděcí směrnici pod názvem Světová deklarace o přežití, ochraně a rozvoji dítěte, přičemž Výbor OSN pro práva dítěte podle článku 44 Úmluvy sleduje její plnění jednotlivými státy prostřednictvím periodicky předkládaných zpráv),
- nově se definuje chápání pojmu dítěte: za dítě je považována každá lidská bytost do věku 18 let,
- článek 3 Úmluvy v prvním bodě definuje zásadu přednostního zájmu dítěte. *„Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými, nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.“*
- článek 12 zdůrazňuje přiznání jednoznačné právní subjektivity dítěti, když ukládá smluvním státům tuto povinnost: *„Státy, které jsou smluvní stranou ..., zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají... Za tímto účelem se dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo nebo prostřednictvím zástupce.“*
- V Úmluvě neřešenými problémy zůstávají otázky spojené s početím a narozením dítěte (interrupce a právo na život, od kterého okamžiku se jedná o lidskou bytost, některé aspekty umělého oplodnění, zohlednění rychlého pokroku genetiky – klonování a další).

²⁹ DOLEŽALOVÁ, M. *Práva dětí*. Policista 10/2000. Ministerstvo vnitra [online]. Dostupný na: <http://www.mvcr.cz/casopisy/policista/2000/0010/prava.html>

Úmluva se skládá z 54 článků a dvou opčních protokolů. Úmluvu lze rozdělit na preambuli a tři části (hmotná ustanovení, uskutečňování a monitoring, závěrečná ustanovení). Pro účely výkladu jednotlivých ustanovení jsem dále hmotná ustanovení sjednotila do skupin a pojmenovala podle práva, kterého se týkají (viz. kapitola 3.4).

3.1 Základní principy Úmluvy

Úmluva je založena na čtyřech principech, které jsou zakotveny v článcích 2, 3, 6 a 12 a které napomáhají výkladu Úmluvy jako celku.³⁰

Zákaz diskriminace (čl.2)

„Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, se zavazují respektovat a zabezpečit práva stanovená touto úmluvou každému dítěti nacházejícímu se pod jejich jurisdikcí bez jakékoli diskriminace podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního, etnického nebo sociálního původu, majetku, tělesné nebo duševní nezpůsobilosti, rodu a jiného postavení dítěte nebo jeho rodičů nebo zákonných zástupců.“³¹

Hlavním cílem tohoto ustanovení je zajištění stejných šancí. Dívky by měly mít stejné šance jako chlapci, děti uprchlíků, cizího původu, děti původních obyvatel nebo etnických menšin by měly mít stejná práva jako ostatní děti. Rovněž postižené děti by měly mít rovné šance a přiměřený životní standard. Všechny děti se tedy mohou těšit právům, která Úmluva obsahuje, a žádnému dítěti nebudou tato práva odepřena.

Sledování nejlepšího zájmu dítěte (čl. 3)

„Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.“³²

Tento princip je fundamentálním posláním Úmluvy a zároveň největší výzvou při implementaci. Vztahuje se na všechny státní orgány, samosprávné orgány, veřejné i soukromé sociální ústavy, školy apod. Formulace umožňuje extenzivní výklad Úmluvy ve prospěch dítěte. Polský návrh vycházel z tehdy platné socialistické reality, kdy státní zásahy do rodinného práva byly samozřejmostí. Rozvažování mezi zájmy státu, rodičů a dítěte dopadalo ve většině případů ve prospěch státu, přičemž byla touto konstrukcí omezena práva

³⁰ *The Rights of the Child*. Human Rights. Fact Sheet No. 10. United Nations, Geneva 1996. str. 4

³¹ čl. 2 odst.1 zákona č.104/1991 Sb. O Úmluvě o právech dítěte

³² čl. 3 odst.1 zákona č.104/1991 Sb. O Úmluvě o právech dítěte

rodičů. Polský návrh, který předpokládal pro zájmy dítěte přední význam, nechal proto práva rodičů stranou.³³ V této souvislosti bylo zásluhou Spojených států, že zájmům dítěte nebyl poskytnut rozhodující význam (“paramount consideration”), ale jenom přednostní význam (“primary consideration”). V praxi umožňuje tento rozdíl brát ohled na jiné zájmy než jen zájmy dítěte. Tato myšlenka je také potvrzena v druhém odstavci čl. 3, který povazuje státy brát ohled na práva a povinnosti rodičů dítěte a jiných zákonných zástupců. Je tedy nesprávné chápat zásadu nejlepšího zájmu dítěte v tom smyslu, že zájmy dítěte mají přednost před všemi jinými zájmy. V žádném případě nemůže tento princip sloužit k tomu, aby byly z nepřesného znění Úmluvy odvozeny neúměrně široké požadavky.

Východiskem pro rozhodování sledující nejlepší zájem dítěte je analýza dopadu na dítě. Jde o to, aby političtí představitelé - nejlépe ještě před přijetím rozhodnutí – posoudili, jaké důsledky mohou mít různé varianty pro děti. Součástí této metody je zjišťování názorů dětí samotných. Takové postupy by měly být zavedeny nejen do rozhodování týkajících se přímo jednotlivého dítěte, ale i širších politických otázek majících vliv na děti jako skupinu; jsou stejně významné pro místní správu jako pro ústřední orgány.³⁴

Právo na život a rozvoj (čl. 6)

(1) Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají, že každé dítě má přirozené právo na život.

(2) Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují v nejvyšší možné míře zachování života a rozvoj dítěte.³⁵

Pojem „rozvoj“ má širší význam. Nemyslí se tím jen fyzické zdraví, ale také duševní, emocionální, sociální a kulturní rozvoj včetně rozvoje poznání.

Respektování názorů dítěte (čl. 12)

Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech

³³ SCHEU, H.Ch. *Mezinárodní ochrana práv dítěte*. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica 3-4/1998. Karolinum Praha 1999. str. 62

³⁴ KOLUMPEKOVÁ, A.: *Stálá naléhavost tématu: Děti*. Lidská práva. 2/2007. [online]. Dostupný na WWW: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2007062801>

³⁵ čl. 6 odst.1, 2 zákona č.104/1991 Sb. o Úmluvě o právech dítěte

*záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.*³⁶

Smyslem utanovení je zajistit, aby byly děti slyšeny v záležitostech, které se jich týkají, zejména v soudních a správních řízeních, a aby na jejich názory byl při rozhodování brán zřetel. Přiměřenost odpovídající věku a úrovni dítěte se vztahuje na stupeň důležitosti názoru při rozhodování ale i na způsob zjišťování.

Jakýmsi neformálním principem, který lze dovodit z jiných ustanovení, je zachování rovnováhy mezi dítětem a jeho rodinou nebo jinými osobami, kterým je svěřeno do péče. Účelem Úmluvy totiž není vrážet klín mezi dítě a jeho rodinu či vychovatele.³⁷

3.2 Preamble

Preamble v první řadě znovu potvrzuje přirozenou důstojnost a nezcizitelná, rovná práva všech lidí bez jakéhokoli rozlišování, což bezpochyby zahrnuje i děti. Preamble však dále stanoví, že dítě si zaslouží zvláštní péči, a zároveň se odvolává na Ženevskou deklaraci z roku 1924, Všeobecnou deklaraci lidských práv, Deklaraci práv dítěte 1959, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (čl. 23 a 24), Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (čl. 10) a na statuty a dokumenty odborných a mezinárodních organizací. Důvodem zvláštní ochrany je tělesná a duševní nezralost dítěte, která vyžaduje zvláštní péči a odpovídající právní ochranu před narozením i po něm. Stejně je zakotveno i v preambuli Deklarace práv dítěte z roku 1959. Nikde na mezinárodní úrovni však není stanoveno, co se myslí dobou „před narozením“. Každý stát si ochranu před narozením upravuje vnitrostátními pravidly. V některých státech není např. potrat povolen vůbec, v jiných státech je povolen jen v určitých případech, velmi se také liší doba těhotenství, během které lze jít na potrat. Preamble dále bere v potaz, že děti žijící ve výjimečně obtížných podmínkách (např. za mimořádných událostí, ozbrojených konfliktů apod.) vyžadují zvláštní pozornost, přičemž se musí brát ohled na význam tradic a kulturních hodnot každého národa. Je zdůrazněn také význam mezinárodní spolupráce pro zlepšování životních podmínek dětí v každé zemi a zejména v zemích rozvojových.

Za povšimnutí stojí, že nejen dítě, ale také rodina má podle preamble nárok na ochranu, aby mohla plnit svou úlohu ve společnosti. Dítě totiž musí vyrůstat v rodinném

³⁶ čl. 12 odst. 1 zákona č. 104/1991 Sb. o Úmluvě o právech dítěte

³⁷ DAVID, R.: *Práva dítěte*. Nakladatelství Olomouc 1999. str. 13

prostředí. Otázkou zůstává, co se v dnešní době rozumí rodinou a rodinným prostředím. V mnoha státech je již například povoleno soužití lidí stejného pohlaví a vedou se diskuze nad možným povolením adopce i takovými páry. Je ovšem sporné, zda takové soužití je schopno v duchu preambule zajistit plný a harmonický rozvoj osobnosti, atmosféru štěstí, lásky a porozumění tak, aby dítě bylo připraveno žít ve společnosti vlastním životem. Mnozí argumentují, že je lepší, když dítě vyrůstá u homosexuálního páru než někde v ústavu. Osobně si však myslím, že i výchova dítěte homosexuálním párem může pro dítě znamenat určité trauma, ať již v podobě narážek a posměšků ostatních dětí nebo při hledání vlastní sexuální orientace, které může být příkladem homosexuálních rodičů a současně životem ve většinové heterosexuální společnosti značně ztíženo. Dítě pak může být samo zmateno, neboť nikdo není stoprocentně heterosexuální nebo homosexuální. Z těchto důvodů se stavím proti adopci dětí páry stejné orientace a naopak jsem pro usnadnění a urychlení možnosti adopce heterosexuálními manželskými páry.

3.3 Definice pojmu dítěte

Definice pojmu dítěte se ukázala jako jeden ze sporných bodů při projednávání Úmluvy. Návrh Senegalu vycházel z momentu zplození a obsahoval proto ochranu lidského plodu. Toto stanovisko se nemohlo prosadit proti liberální koncepci interrupce, kterou zastávaly některé evropské státy. Tyto státy uznávají příslušné právní postavení teprve živě narozenému dítěti. Nakonec bylo vyškrtáno ustanovení o začátku právní ochrany dítěte.³⁸ Článek 1 pouze stanoví, že dítětem se rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let. Úprava postavení nenarozeného dítěte však zůstává v rámci volného uvažování státu. Přitom představuje i horní věková hranice pouze slabý kompromis, protože tato hranice platí jenom v případě, pokud dotyčný stát nestanoví dospělost dříve. Státy tak mohou fakticky období ochrany dětí omezovat. Teoreticky je tedy možné, aby stát vyloučil aplikaci Úmluvy tím, že stanoví hranici dospělosti např. na 10 let. Proto si myslím, že by Úmluva měla stanovit minimální věk, na který lze hranici dospělosti snížit.

3.4 Členění jednotlivých kategorií práv dítěte

Úmluva o právech dítěte pokrývá 6 širokých kategorií práv dětí:

1. Práva na život a přežití

³⁸ SCHEU, H.Ch. *Mezinárodní ochrana práv dítěte*. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica 3-4/1998.

Zahrnují např. právo na život (čl. 6), přiměřenou životní úroveň (čl. 27), bydlení, výživu, zdravotní péči (čl. 24)

2. Práva na osobní rozvoj

Zahrnují např. právo na vzdělání (čl. 28), na výchovu (čl. 29), svobodu myšlení a náboženství (čl. 13, 14), přístup k informacím (čl. 17), ale také právo na hru a zábavu (čl. 31).

3. Práva na ochranu

Obsahují právo na ochranu proti všem druhům krutosti, vykořisťování, zneužívání (čl. 19, 32, 34, 35, 37), proti svévolnému oddělení od rodiny (čl. 9, 10, 11, 20), právo na ochranu proti poškozování v systému trestního práva (čl. 40).

4. Participační práva

Zahrnují právo dětí svobodně vyjádřit své názory a mít slovo v záležitostech ovlivňujících jejich život (čl. 12)

5. Statusová práva

Do této skupiny patří právo na registraci hned po narození, na státní příslušnost, právo na jméno a rodinné svazky, na zachování totožnosti (čl. 7 a 8)

6. Práva dětí v obzvlášť těžkých podmínkách

Upravují postavení dítěte žádajícího o přiznání postavení uprchlíka (čl. 22), práva dětí tělesně nebo duševně postižených (čl. 23), práva dítěte osvojeného (čl. 21), práva dítěte svěřeného do péče náhradního zařízení (čl. 25) a konečně právo na zotavení a reintegraci dítěte mučeného, zneužívaného nebo zanedbaného (čl. 39).

3.5 Aplikace Úmluvy

Úmluva je mezinárodněprávní smlouvou ve smyslu Vídeňské úmluvy o smluvním právu a zavazuje státy k plnění konvence v dobré víře.³⁹ Panuje názor, že zavedení formální vnitrostátní aplikovatelnosti nestačí pro plnění v dobré víře, ale že zásada dobré víry předpokládá účinnou realizaci se zřetelem na politické, sociální a ekonomické důsledky. Zvláště důležitou roli hraje interpretační praxe zúčastněných států. Každá smluvní strana by

³⁹ čl. 32 Vídeňské úmluvy o smluvním právu

tedy měla sledovat příslušnou praxi jiných států. Implementace Úmluvy do vnitrostátního práva tím představuje dlouhodobý proces, včetně diskuze na mezinárodní úrovni.⁴⁰

Úmluva obsahuje velké množství opatrných, skoro až vágních, formulací, zvláště u práv, které se v době přípravy Úmluvy jeví jako kontroverzní a dále u sociálních a ekonomických práv, které v chudších zemích představují např. vybudování celé sítě škol, sociálních zařízení apod. Tento fakt jistě nepřispívá k efektivní aplikaci Úmluvy a znemožňuje dovolávat se Úmluvy přímo.

V čl. 43 Úmluvy o právech dítěte je zakotven kvalifikovaný orgán, který má pozorovat a hodnotit vývoj na národní a mezinárodní úrovni, totiž Výbor OSN pro práva dítěte (viz. kapitola 7.2). Stejně důležité je zapojení jiných odborných organizací (např. UNICEF) do diskusního procesu.

Podle čl. 44 Úmluvy je každý stát, který se stane stranou Úmluvy, povinen do dvou let od přistoupení zpracovat úvodní zprávu o jejím plnění. Poté každých pět let podává zprávu o opatřeních přijatých k plnění Úmluvy a o pokroku, kterého bylo dosaženo při užívání práv uznaných v Úmluvě. Tuto zprávu pak studuje Výbor pro práva dítěte. Ten může od státu vyžadovat i další informace významné pro provádění Úmluvy. Součástí zprávy jsou dále příslušné právní normy a statistické údaje. Při hodnocení zprávy jsou brány v úvahu rovněž alternativní dokumenty nevládních organizací, které se ve více než 20ti zemích zveřejňují k vládním zprávám a které ukazují, jak vážně daná vláda zamýšlí právní a sociální reformy k uskutečňování závazků vycházejících z Úmluvy.⁴¹ Spolupráce obou skupin je žádoucí, protože každá skupina má v některých aspektech poněkud odlišný úhel pohledu. Pokud se vyskytnou výrazné rozpory nebo nejasnosti, bývají řešeny přímo na mezinárodním fóru při obhajobě zprávy před Výborem OSN pro práva dětí, která se koná nejpozději do jednoho roku po předložení zprávy.

Výbor pro práva dítěte OSN klade vládám otázky, jaká politická, právní, rozpočtová, administrativní a další opatření jsou přijímána pro realizaci Úmluvy. Na základě diskuse se zástupci zemí vypracoval Výbor seznam standardních opatření, která by zodpovědné vlády měly přijmout. Mezi ně patří⁴²:

- vypracovat ucelený **národní plán týkající se dětí;**

⁴⁰ SCHEU, H.Ch. *Mezinárodní ochrana práv dítěte*. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica 3-4/1998. Karolinum Praha 1999. str. 61

⁴¹ DAVID, R.: *Práva dítěte*. Nakladatelství Olomouc 1999. str. 16

⁴² KOLUMPEKOVÁ, A.: Stálá naléhavost tématu: Děti. *Lidská práva 2/2007* [online]. Dostupný na WWW: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2007062801>

- **ustavit stálé orgány či mechanismy, které podporují koordinaci, monitoring a hodnocení činností všech vládních resortů;**
- **zajistit, aby veškerá legislativa byla plně v souladu s Úmluvou;** to vyžaduje začlenit Úmluvu do národního práva,
- **nebo zajistit, aby její zásady a ustanovení měly - v případě rozporu s národním právem - přednost;**
- **„zviditelnit“ děti při vytváření vládní politiky tím, že součástí její přípravy bude rozbor dopadu na děti;**
- **provádět rozpočtové analýzy zaměřené na určení podílu pro děti a zajistit účelné využívání zdrojů;**
- **dávat právům dětí přednost při všech formách mezinárodní spolupráce včetně programů technické pomoci;**
- **zajistit, aby byly shromažďovány dostatečné údaje a využívány ke zlepšení postavení všech dětí v rámci každé jurisdikce;**
- **posilovat obecné povědomí o Úmluvě a rozšiřovat její znalost, včetně proškolení všech vládních činitelů, jejichž činnost se týká dětí, i ostatních, kteří s dětmi přímo pracují;**
- **zapojit do realizace Úmluvy občanskou společnost i děti samotné;**
- **ustavit k podpoře práv dětí nezávislé statutární orgány – dětského ombudsmana, komisaře nebo jiné instituce.**

Je pozoruhodné, že v Úmluvě stojí politická, stejně jako sociální a hospodářská práva na jedné úrovni. Autoři Úmluvy šli cestou, od které se v oblasti ochrany všeobecných lidských práv odchýlili. Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948 byla skutečně posledním pokusem spojit obě kategorie lidských práv v jednom dokumentu a postavit je vedle sebe jako rovnocenné. Následně se rozvíjel jiný způsob úpravy a sice obě skupiny byly z dobrých důvodů upraveny odděleně.⁴³ U hospodářských, sociálních a kulturních práv totiž velmi záleží na ekonomické vyspělosti země. Pokud na zajištění těchto práv nemá země peníze, nepomůže jejich realizaci žádný mezinárodněprávní dokument, byť by byl závazný. Proto bývají tato práva relativizována a jsou zaručena s výhradou, že státy se zavazují přijmout určitá opatření v rámci svých možností. Tak je tomu např. v

⁴³ SCHEU, H.Ch. *Mezinárodní ochrana práv dítěte*. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica 3-4/1998. Karolinum Praha 1999. str. 68

Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech přijatém v rámci OSN. Naproti tomu dodržování politických a občanských práv nezávisí (nebo by nemělo záviset) na ekonomické a politické situaci země. Proto má např. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech mnohem vyšší stupeň závaznosti.⁴⁴ Navíc podle čl. 2 odst. 1 Paktu musí být politická a občanská práva zaručena všem osobám bez rozdílu. Naopak u hospodářských a sociálních práv mohou země rozhodnout, jestli určité oprávnění podmíní státním občanstvím.

Oddělený způsob úpravy je pochopitelný, neboť sociální a politická práva představují jiný druh záruk. Zajištění sociálních práv vyžaduje aktivní konání státu, které je v určitých případech spojeno se značnými finančními náklady. Naproti tomu katalog politických a občanských práv obsahuje zákaz státních zásahů do autonomního prostoru jednotlivce. Dodržování tohoto zákazu většinou nevyžaduje aktivní konání státu a není třeba vytvořit zvláštní institucionální aparát nebo mechanismus.

Podobné rozdělení obou skupin práv do dvou samostatných dokumentů bylo použito i v rámci Rady Evropy. Evropská úmluva o lidských právech upravuje politická a občanská práva a dává možnost individuálních stížností k Evropskému soudu pro lidská práva. Naproti tomu Evropská sociální charta upravuje sociální a hospodářská práva a státy si z uvedených práv víceméně vybírají ta, která jsou schopny zaručit. Dodržování práv je pak monitorováno nesporně slabším systémem zpráv.

Lze tedy shrnout, že Úmluva o právech dítěte z roku 1989 šla proti trendu a vrátila se k jednotnému katalogu tak, jak to bylo naposledy provedeno ve Všeobecné deklaraci lidských práv. Tento způsob úpravy znamenal podle mého názoru krok negativním směrem, neboť zahrnutí sociálních a politických práv do jednoho dokumentu nezvyšuje efektivitu úpravy. Realizace těchto práv závisí podle čl. 4 Úmluvy na dostupných zdrojích a je proto zrelativizována. Smazání rozdílu mezi oběma oblastmi jde na úkor realizace politických práv.⁴⁵

Pozitivním krokem při aplikaci Úmluvy a efektivitě ochrany práv dětí je postoj některých soudců Evropského soudu pro lidská práva. Ačkoliv tento soud zkoumá individuální případy z hlediska Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, je v případech týkajících se dětí konfrontován s otázkou, zda při rozhodování

⁴⁴ SCHEU, H.Ch. *Mezinárodní ochrana práv dítěte*. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica 3-4/1998. Karolinum Praha 1999. str. 68

⁴⁵ SCHEU, H.Ch.: *Mezinárodní ochrana práv dítěte*. in Acta Universitatis Carolinae. Iuridica 3-4/1998. Karolinum Praha 1999. str. 69

zohlednit též principy vyplývající z Úmluvy. Zatímco v první kauze *Olsson vs. Sweden*, která byla rozhodnuta v roce 1989, nebyla právě vznikající Úmluva o právech dítěte vůbec brána v potaz, došlo v druhé kauze *Olsson vs. Sweden*, která byla rozhodnuta v roce 1994, k určitému obratu potud, že někteří soudci ve svých odlišných názorech kritizovali Evropský soud pro lidská práva za to, že Úmluvu dostatečně nezohlednil. Domnívám se, že druhý přístup povede k větší efektivitě ochrany práv dětí, neboť doplní nedostatečnou procesní úpravu a kontrolní mechanismus Úmluvy. Vzhledem k tomu, že všechny státy, které podepsaly Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod, jsou zároveň smluvní stranou Úmluvy, nevidím v tomto postupu nic závadného. Obecně sice platí, že orgány vycházejí hlavně z právního základu, podle kterého jsou zřízeny, a nejsou povinny zohlednit jiné mezinárodní smlouvy, zároveň však van Buerenová požaduje, aby si soudci osvojili novou perspektivu zaměřenou na děti („child-centred approach”).⁴⁶ Přístup štrasburských orgánů však v tomto směru bohužel zatím není konsistentní.⁴⁷

Velice negativní vliv na efektivitu Úmluvy má fakt, že celá řada států odevzdala při ratifikaci výhrady, které podstatně ochromují její aplikaci. Např. Afghánistán při podpisu odevzdal výhradu, že *vláda Afghánistánu si vyhrazuje právo na vyjádření výhrad ke všem ustanovením Úmluvy, která jsou neslučitelná s islámským právem šaría a s místní platnou legislativou*.⁴⁸ Botswana zase namítla, že *vláda Botswany uplatňuje výhradu k čl. 1 Úmluvy a necítí se jím být vázána v tom rozsahu, v jakém odporuje právu Botswany*.⁴⁹ Podobné výhrady odevzdaly dále Džibuti, Indonésie, Írán, Malajsie, Maledivy, Saudská Arábie, Katar, Sýrie a Tunisko.⁵⁰ Vzniká otázka, zda je takový postup vůbec možný. Podle mého

⁴⁶ VAN BUEREN, G.: *Protecting Children's Rights in Europe. A Test Case Strategy*. in EHRLR. 2/1996, str. 178

⁴⁷ SCHEU, H.Ch.: *O smysluplnosti současné koncepce práv dítěte*. in *Správní právo*. Ročník XXXVI, číslo 5-6. Ministerstvo vnitra 2003. str. 270

⁴⁸ „The Government of the Republic of Afghanistan reserves the right to express, upon ratifying the Convention, reservations on all provisions of the Convention that are incompatible with the laws of Islamic Shari'a and the local legislation in effect.”

⁴⁹ „The Government of the Republic of Botswana enters a reservation with regard to the provisions of article 1 of the Convention and does not consider itself bound by the same in so far as such may conflict with the Laws and Statutes of Botswana.“

⁵⁰ SCHEU, H.Ch.: *O smysluplnosti současné koncepce práv dítěte*. in *Správní právo*. Ročník XXXVI, číslo 5-6. Ministerstvo vnitra 2003. str. 273-274

názoru je výhrada podle čl. 19 písm. c) Vídeňské úmluvy o smluvním právu⁵¹ nepřípustná. Pokud stát při ratifikaci odevzdá takovou výhradu, jsou možné dva přístupy. Buď stát, který takovou výhradu odevzdal, de facto neprojevil vůli být smlouvou vázán a nestal se proto smluvní stranou nebo se sice stal smluvní stranou, avšak bez výhrady, která je nepřípustná. Tedy jako kdyby nebyla vůbec odevzdána. Obecně lze konstatovat, že se druhý přístup stále více prosazuje v souvislosti s režimem mezinárodních smluv o lidských právech.⁵²

⁵¹ čl. 19 písm c) Vídeňské úmluvy: „Stát může při podpisu, ratifikaci, přijetí, schválení smlouvy nebo přístupu k ní učinit výhradu, ledaže:....je taková výhrada neslučitelná s předmětem a účelem smlouvy.“

⁵² SCHEU, H.Ch.: *O smysluplnosti současné koncepce práv dítěte*. in *Správní právo*. Ročník XXXVI, číslo 5-6. Ministerstvo vnitra 2003. str. 274

4 Komerční sexuální zneužívání dětí - Mezinárodní právo trestní

Mezinárodní právo trestní je pro efektivitu ochrany práv dětí velmi důležité. Závazky Úmluvy jsou často formulovány jen obecně, znějí na dosažení určitého ideálního výsledku a navíc jsou podmíněné finančními a jinými prostředky státu. Nechrání tedy práva dětí dostatečným způsobem. Naproti tomu je trestní právo více konkrétní, neboť stanoví sankce za porušení povinností vůči dětem. Stát nese odpovědnost za trestní postih pachatelů násilí, zneužívání a jiných provinění na dětech. Této odpovědnosti se nemůže zprostit. Na rozdíl od Úmluvy znějí závazky mezinárodního práva trestního na konkrétní konání státu. Zda stát splní svoji povinnost trestního postihu pachatelů lze snáze posoudit než otázku, zda plní neurčité a podmíněné závazky z Úmluvy.

Problematika komerčního sexuálního zneužívání se v posledních letech stala globálním problémem, neboť se objevuje jak v rozvojových zemích (zvláště v Asii a Jižní Americe) tak i v rozvinutých zemích. Rozvinutým zemím lze navíc přičítat podporu komerčního sexuálního zneužívání dětí v zemích třetího světa, protože jejich občané často představují zákazníky v rámci nezákonné sexuální turistiky. Stockholmský Světový kongres proti komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí konaný v roce 1996 vymezil pojem komerčního sexuálního zneužívání takto: *použití dítěte pro sexuální účely výměnou za peníze anebo za odměnu v naturáliích mezi dítětem, zákazníkem, zprostředkovatelem nebo agentem či jinými osobami, které vydělávají na obchodě s dětmi.*

V oblasti mezinárodního práva trestního byly přijaty dva důležité dokumenty bojující proti komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí:

- Opční protokol OSN o obchodování s dětmi, dětské prostituci a dětské pornografii
- Protokol OSN o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi, zvláště ženami a dětmi – tzv. Palermský protokol

4.1 Opční protokol OSN o obchodování s dětmi, dětské prostituci a dětské pornografii

Opční protokol k Úmluvě byl přijat Hospodářskou a sociální radou OSN dne 27.4.2000 a vstoupil v platnost v roce 2002. Text i přijetí tohoto dokumentu navázalo na 2.

světový kongres proti komerčnímu sexuálnímu vykořisťování dětí konaný v roce 2001 v Jokohamě. Protokol představuje důležitý krok na cestě odstraňování aktuálních forem vykořisťování dětí a v současnosti je jedním z nejefektivnějších nástrojů ochrany práv dětí. V porovnání s Úmluvou obsahuje mnohem konkrétnější závazky a zaručuje tak větší efektivitu ochrany dětí. Česká republika sice připojila svůj podpis k Protokolu, stejně jako učinilo 173 členských zemí OSN, ale dosud jej neratifikovala. Důvodem je nedostatečná úprava odpovědnosti právnických osob a nedostatečná úprava trestnosti držení dětské pornografie.

Protokol se věnuje všem formám komerčního sexuálního zneužívání dětí a zpřesňuje definici tohoto zneužívání. Neopomíná ani oblast prevence, podpory a pomoci dítěti ohroženému syndromem komerčního sexuálního zneužívání. Tato oblast trestné činnosti je mimořádně skrytá a z řady důvodů ji nehlásí ani poškození, ani jejich rodiče. Proto je velmi důležité aktivní vyhledávání případů vykořisťování prostřednictvím státních orgánů za pomoci nevládních organizací a jejich důsledné potírání.

Protokol byl přijat k provedení článků 1, 11, 21, 32, 33, 34, 35 a 36 Úmluvy. Jeho text lze rozdělit na dvě části:

1. hmotněprávní ustanovení (čl. 1-11)
2. procesněprávní ustanovení (čl. 12-17)

V čl. 2 definuje Protokol základní pojmy:

- prodej dětí – *úkon či transakce, při kterém kdokoli, jednatel nebo skupina, předá jinému dítě za úplatu či jinou protihodnotu*
- dětská prostituce – *využívání dítěte k sexuálním aktivitám za úplatu či jakoukoli jinou protihodnotu*
- dětská pornografie – *jakékoli zobrazování dítěte libovolnými prostředky při skutečných nebo předstíraných zřejmých sexuálních aktivitách či jakékoli zobrazování pohlavních orgánů dítěte k prvotně sexuálnímu účelům*

Protokol zavazuje státy všechny tyto formy zneužívání dětí zakázat. K efektivnosti ochrany dětí před zneužíváním by jistě přispělo, kdyby Protokol sám tyto aktivity zakázal, a tudíž by bylo možné se ho v konkrétním případě přímo dovolat. V čl. 3 Protokol definuje skutkové podstaty trestných činů v souvislosti s komerčním sexuálním zneužíváním. Protokol nerozlišuje, zda k zakázaným jednáním dochází na národní úrovni nebo mezinárodně a zda se tak děje prostřednictvím organizované skupiny nebo jednotlivcem.

Tuto širokou působnost shledávám jako velmi pozitivní. Protokol ukládá stranám postihovat i pokus, spolupachatelství nebo účast na kterémkoli ze zakázaných činů. Dále ukládá povinnost upravit odpovědnost právnických osob za trestné činy prodeje dětí, dětské pornografie a dětské prostituce. V tomto bodě tedy musí Česká republika přizpůsobit svoji legislativu. V návrhu nového trestního zákoníku se už s trestněprávní odpovědností právnických osob počítá, což je podle mého názoru navýsost pozitivní a nutný krok. Protokol dále upravuje postavení dětských obětí, prevenci a mezinárodní spolupráci. Přístupem k Protokolu se signatářským státům usnadňuje výkon jejich jurisdikce v případech, kdy trestné činy proti právům dítěte v sexuální oblasti překračují hranice jednoho státu.

Klíčovým problémem je rozsah obchodování s dětmi a identifikace příčin, proč k tomuto jevu v některých oblastech světa stále dochází ve velkém měřítku. Obchodování s dětmi je přitom podhoubím, které plodí i jejich komerční zneužívání k sexuálním účelům. Obchodování s dětmi má dvě základní příčiny. Jednak jsou to tzv. „push“ faktory, které nutí děti (nebo i dospělé osoby) opustit místo, kde žijí. Mezi tyto faktory jsou jako typické zahrnovány chudoba, rozvrácené rodiny, nedostatek pracovních příležitostí, migrace a restriktivní imigrační politika, nízká úroveň vzdělání, násilí či ostatní společensky dysfunkční nebo patologické jevy (sem patří zejména rasová či etnická diskriminace či marginalizace některých skupin). Sexuální násilí na ženách a dětech je také průvodním jevem válečných konfliktů a má demoralizovat a destabilizovat celou nepřátelskou komunitu. Na druhé straně zde působí příčiny označené jako „pull“ faktory, tedy činitelé, kteří přitahují migranty, aby přecházeli do jiných zemí nebo regionů, o nichž předpokládají, že jim poskytnou lepší prostředí k životu a výhodné pracovní uplatnění; sem patří i očekávaná poptávka po sexuálních službách nebo rozvinutý turistický průmysl, v jehož rámci lze nalézt mnohá komerční uplatnění. Tyto faktory, které se uplatňují zejména u obchodu s dospělými lidmi, zejména ženami, se nepochybně uplatňují také při obchodování s dětmi, i když jsou při obchodování s nezletilými subjekty identifikovány rozdílné mechanismy a metody.⁵³

Podle studie provedené International Organization for Migration (IOM) v roce 1994 ze 155 obětí nelegálního obchodu, kterým IOM poskytla pomoc, byla většina ze střední a

⁵³ KARABEC, Z. II. Světový kongres proti komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí. *Kriminalistika* [online]. ročník XXXV 2/2002. Dostupný na WWW:

http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2002/02_02/karabec.html

východní Evropy a zhruba 1/3 z rozvojových zemí. Zhruba 3/4 obětí byly ženy mladší 25 let a 1/4 ve věku 15 - 18 let. Odhady ze zemí jihovýchodní Asie uvádějí podstatně vyšší data o dětských obětech nelegálního obchodu; v samotném Thajsku je odhadován počet zahraničních prostitutek, přicházejících z jiných zemí tohoto regionu, na více než 16 000 osob, z čehož zhruba 30 % mají být osoby mladší 18 let. Celkový odhad pro oblast jihovýchodní Asie uvádí, že mezi lety 1990 - 1997 přibližně 80 000 žen a dětí ze sousedních zemí bylo zapojeno do sexuálního turistického průmyslu v Thajsku.⁵⁴

Mezi nejzávažnější formy komerčního sexuálního zneužívání dětí patří produkce a distribuce dětské pornografie. K jejímu nárůstu přispěl hlavně rozmach internetu, který slouží i jako prostředek k vyhledávání potenciálních nových dětských obětí. Známým příkladem je tzv. operace Katedrála, která je považována za největší mezinárodní policejní akci v oblasti dětské pornografie. Britská policie a Interpol odhalily řetěz osob zvaný The Wonderland Club, který měl 180 členů (a které se podařilo identifikovat) ze 49 zemí. Členové klubu vlastnili více než 750 000 pornografických vyobrazení s dětskými subjekty a videonahrávky v rozsahu více než 1800 hodin. Vyšetřováním bylo zjištěno, že na těchto materiálech je vyobrazeno více než 1200 dětí. Ačkoliv šlo o dobře koordinovanou mezinárodní policejní akci původně zamýšlenou v globálním rozsahu, více než 2/3 národních policejních sil, které byly vyzvány k účasti, se k akci nepřipojily, takže trestní stíhání všech členů uvedeného klubu nebylo úspěšně završeno.⁵⁵ Velmi tristní akcí bylo i odsouzení katarského prince v České republice v roce 2005. Ačkoli byl princ českými soudy odsouzen k odnětí svobody v délce 2,5 roku za zneužívání nezletilých dívek, minister spravedlnosti přikázal jej vydat k výkonu trestu odnětí svobody zpět do Kataru, ačkoli existovalo silné podezření, že v domovské zemi unikne trestu, což se také stalo. Tato kauza je důkazem, že ochrana práv dětí není v České republice zdaleka politickou prioritou (více viz kap. 8). V souvislosti s úpravou dětské prostituce a pornografie v České republice je třeba se také zamyslet nad tím, zda by nemělo být kriminalizováno jakékoliv úmyslné neoprávněného držení dětské pornografie, tedy bez naplnění účelu ve smyslu § 205 odst. 1, 2 tr. zák., neboť právě poptávka je velmi silným faktorem rozvoje dětské pornografie.

⁵⁴ KARABEC, Z. II. Světový kongres proti komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí. *Kriminalistika* [online]. ročník XXXV 2/2002. Dostupný na WWW:

http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2002/02_02/karabec.html

⁵⁵ tamtéž

S globalizací světa a rozvojem internetu a cestování souvisí i sexuální turistika. Vedle obchodu se zbraněmi a drogami je to jeden z nejvýnosnějších obchodů na světě.⁵⁶ Největším „rájem“ je v tomto směru Thajsko nebo Kambodža. Přestože místní podniky oficiálně nabízejí jen dospělé ženy, je veřejným tajemstvím, že lze koupit i sex s dětmi mladšími 18ti let. Zde je třeba apelovat kromě mezinárodní spolupráce mezi státy i na spolupráci cestovních kanceláří, které by tuto turistiku neměly nabízet. Jako příklad lze uvést dokument mezinárodní federace cestovních kanceláří (UFTAA). Ta přijala chartu pravidel pro turistiku, které mají vyloučit uspokojování zájmů klientů o sexuální aktivity s dětskými subjekty v rámci turistických zájezdů.⁵⁷

4.2 Protokol OSN o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi, zvláště ženami a dětmi – tzv. Palermský protokol

Obchodování s lidmi je označováno za novodobou formu otroctví, která zneužívá zranitelné skupiny obyvatelstva, mimo jiné i děti. Tento fenomén je problémem lidskoprávním a projevem organizovaného zločinu. Jelikož se v drtivé většině případů jedná o přeshraniční nedobrovolnou migraci, je nutné tento problém řešit na mezinárodní úrovni.

Obchod s lidmi často souvisí s prostitucí, i když v současnosti definice pojmu obchodu s lidmi hranice prostituce překračuje. Protokol z roku 2000 o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi, zvláště ženami a dětmi (tzv. Palermský protokol), který doplňuje Úmluvu OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu, stanovil vůbec první mezinárodně uznanou definici obchodování s lidmi.⁵⁸ Vedle toho upravuje instituty související s organizovaným zločinem. Jeho účelem je vedle prevence obchodu s lidmi a postihu pachatelů i ochrana obětí a zajištění lidských práv. Protokol je třeba vykládat spolu s Úmluvou proti nadnárodnímu zločinu.

Česká republika sice Palermský protokol podepsala dne 10.12.2002, ale stejně jako Protokol o obchodování s dětmi jej dosud neratifikovala. Palermský protokol vstoupí

⁵⁶ CEJP, M., KARABEC, Z., SCHEINOST, M. Obchodování s lidmi – naléhavý celosvětový problém. *Kriminalistika*. ročník XXXIX 3/2006. str. 157

⁵⁷ KARABEC, Z. II. Světový kongres proti komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí. *Kriminalistika* [online]. ročník XXXV 2/2002. Dostupný na WWW: http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2002/02_02/karabec.html

⁵⁸ LINHARTOVÁ, K.: Vzáh migrace a obchodu s lidmi. VIII. Studentská vědecká konference mezinárodního práva veřejného. Sborník č. 37. Univerzita Karlova v Praze. Praha 2007. str. 137

v platnost 90. den po uložení 40 ratifikačních listin, ne však dříve než vstoupí v platnost Úmluva OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu.

Je třeba rozlišovat obchodování s lidmi a pašování lidí přes hranice. Ačkoli spolu tyto jevy mohou souviset a mnohdy mezi nimi nelze stanovit přesnou hranici, existují mezi nimi čtyři zásadní rozdíly:⁵⁹

1. Obchodování obsahuje prvky nátlaku, zatímco pašování nikoli.
2. Obchodování s lidmi vyžaduje následné vykořisťování, zatímco pašování končí tam, kde osoby dosáhnou cílové země.
3. Obchodování nevyžaduje překročení hranic, na rozdíl od pašování.
4. Při obchodování může být vstup na území cizího státu legální i ilegální, zatímco v případě pašování je vždy nelegální.

Palermský protokol definuje obchodování s lidmi takto: *Obchodování s lidmi znamená najímání, přepravu, transfer, přechovávání nebo přijetí osob dosažené hrozbou, použitím síly nebo jiných forem donucení, únosem, podvodem, uvedením v omyl nebo zneužitím moci nebo pozice bezbrannosti nebo předáním nebo přijetím plateb nebo výhod, a to za účelem získání souhlasu osoby mající kontrolu nad jinou osobou uskutečněné s cílem zneužívat takové osoby. Zneužívání zahrnuje při nejmenším zneužívání prostituce jiných, jiné formy sexuálního zneužívání, nucenou práci nebo nucené služby, otroctví nebo praktiky podobné otroctví, nevolnictví nebo odnětí orgánů. (čl. 3 protokolu).*

Formulace je velmi široká, přesto však dostatečně konkrétní, což je velmi pozitivní aspekt efektivity protokolu. Ve vztahu k dětem navíc čl. 3 pododstavec c) stanoví, že najímání, přeprava, transfer, přechovávání nebo přijetí dítěte za účelem zneužívání je považováno za obchod s lidmi, i když nezahrnuje žádný způsob uvedený v definici obchodování s lidmi. Není tedy třeba naplnit všechny tři komponenty skutkové podstaty obchodu s lidmi, tzn. jednání, prostředky a účel.⁶⁰

České trestní právo nejprve reagovalo tím, že bylo novelou trestního zákona č. 134/2002 Sb. rozšířeno znění dosavadního § 246 tr. zák. o obchodování se ženami a název byl změněn na obchodování s lidmi za účelem pohlavního styku. Další novelou č. 537/2004

⁵⁹ LINHARTOVÁ, K.: Vztah migrace a obchodu s lidmi. VIII. Studentská vědecká konference mezinárodního práva veřejného. Sborník č. 37. Univerzita Karlova v Praze. Praha 2007. str. 137

⁶⁰ HÝBNEROVÁ, S.: Úmluva Rady Evropy o opatřeních proti obchodování s lidskými bytostmi (k některým jejím aspektům). *Práva v souvislostech. Obchodování s lidmi, problematika nucené práce.* ed. Špondrová, P. Liga lidských práv 2007. str. 30

Sb. byl posléze § 246 zrušen a nahrazen novým ustanovením § 232a tr. zák. o obchodování s lidmi. Rozsah ochrany však nepokrývá obchodování s lidmi za účelem všech forem zneužívání, které jsou uvedeny v protokolu.⁶¹ Proto lze očekávat, že v návrhu rekodifikace trestního zákoníku bude formulace ještě rozšířena tak, aby opovídala ustanovení protokolu.

Vykořisťování obětí obchodování s dětmi spočívá převážně v přinucení k prostituci, v přinucení k žebrotě, k otrocké práci v domácnostech nebo k zapojení se do vojenských skupin.⁶²

V současné době existují tři základní strategie boje proti obchodování s lidmi. Za prvé je to represe, tj. potírání organizovaného zločinu, nelegální migrace a v určitých případech i prostituce jako takové. Další strategií je prevence, jejímž cílem je dát osobám zranitelným k obchodu s lidmi, tedy i dětem, nástroje pro vlastní živobytí, zlepšení životních a pracovních podmínek, vzdělání apod. Třetím nástrojem je poskytnutí následné ochrany obětem obchodu s lidmi. Tato ochrana je dnes poskytována hlavně v Úmluvě Rady Evropy o opatřeních proti obchodu s lidmi z roku 2005, která bohužel zatím nevstoupila v platnost. Na rozdíl od Palermského protokolu klade Úmluva Rady Evropy větší důraz na lidskoprávní aspekt obchodování s lidmi. Vychází přitom z vlastní judikatury Evropského soudu pro lidská práva. Týká se i vnitrostátních aktivit a počítá s vlastním kontrolním mechanismem, což je oproti Palermskému protokolu výrazný pokrok.⁶³

Palermský protokol se zaměřuje hlavně na první strategii boje proti obchodování s lidmi. Zavazuje smluvní státy, aby kriminalizovaly obchodování s lidmi (čl. 5). Zároveň je podle Protokolu trestný i pokus, účastenství nebo organizování či navádění jiných osob k obchodování s lidmi. Kromě trestního postihu upravuje i ochranu obětí obchodu. Stanoví například, že právní řízení vztahující se k obchodu s lidmi budou důvěrná, oběti mají právo na informace o řízeních, na ubytování, poradenství, zdravotní a materiální pomoc, zaměstnání apod. V úvahu musí být vzaty zejména zvláštní potřeby dětí. V oblasti prevence (čl. 9) sice Palermský protokol stanoví určité závazky, ale ty jsou podle mého názoru formulovány dosti obecně a jejich plnění je těžko kontrolovatelné. Jedná se o závazky k přijetí opatření vzdělávacích, kulturních, sociálních, ke spolupráci s mezinárodními

⁶¹ CEJP, M., KARABEC, Z., SCHEINOST, M. Obchodování s lidmi – naléhavý celosvětový problém. *Kriminalistika*. ročník XXXIX 3/2006. str. 162

⁶² CEJP, M., KARABEC, Z., SCHEINOST, M. Obchodování s lidmi – naléhavý celosvětový problém. *Kriminalistika*. ročník XXXIX 3/2006. str. 159

⁶³ LINHARTOVÁ, K.: Vzhah migrace a obchodu s lidmi. VIII. Studentská vědecká konference mezinárodního práva veřejného. Sborník č. 37. Univerzita Karlova v Praze. Praha 2007. str. 138

organizacemi apod. K efektivitě samotné takovéto proklamace výrazně nepomáhají, i když jejich výslovné zakotvení může alespoň vyvolat diskuzi na dané téma. Důležitější je dle mého názoru čl. 10 protokolu, který zavazuje příslušné orgány států k výměně informací, a čl. 11 – 13, které upravují opatření na hranicích a bezpečnost cestovních dokladů. Velmi potřebná je také úprava repatriace obětí (čl. 7 a 8). Státy by měly zvážit, zda v odůvodněných případech nedovolí oběti obchodování dočasný nebo trvalý pobyt na svém území. Na druhé straně má stát, jehož je osoba příslušníkem, povinnost tuto osobu přijmout, avšak návrat by měl být dobrovolný.

Na závěr nutno zdůraznit, že velkým nedostatkem efektivity Palermského protokolu je skutečnost, že nestanoví žádný kontrolní mechanismus.

5 Smluvní úprava versus obyčej

Právní obyčej je závazný způsob chování, který je dlouhodobě zažitý a užívaný, je obecně uznávaný a sankcionovaný státem.⁶⁴ V mezinárodním právu veřejném je stále uznávaným pramenem práva. Vzniká otázka, zda některé aspekty mezinárodněprávní ochrany dětí splňují znaky právního obyčeje a existují tudíž nezávisle na svém vyjádření v mezinárodních smlouvách.

Mezinárodní právo smluvní upravuje Vídeňská úmluva o smluvním právu. Ta ve svém čl. 31 stanoví, že se při interpretaci mezinárodní úmluvy zkoumá především cíl a smysl smlouvy. Parlamentní shromáždění Rady Evropy, které se otázkou práv dítěte zabývalo v 90. letech, v roce 1996 navíc přijalo evropskou „Strategii pro děti“ jako své doporučení č. 1286. V doporučení jsou členské státy, které tak do té doby neučinily, vyzvány, aby bez výhrad Úmluvu o právech dítěte ratifikovaly. Dodatečně doporučuje Parlamentní shromáždění interpretaci *podle znění a ducha Úmluvy*.⁶⁵ Tím se rozšiřuje prostor pro aplikaci Úmluvy nad rámec závazků, které lze zjistit cestou obvyklých interpretačních metod. Doporučení Rady Evropy nemají sice právní závaznost, ale nelze vyloučit, že na základě Úmluvy o právech dítěte a příslušných doporučení Rady Evropy vznikne obyčejový podklad pro ochranu práv dítěte. Na základě „Strategie pro děti“ tak může vzniknout regionální resp. partikulární mezinárodní obyčej.⁶⁶

Určitou obyčejovou praxí se stává používání zásady nejlepšího zájmu dítěte. Zakotvení této zásady v Úmluvě o právech dítěte se může jevit jako završení dlouhého vývoje vedoucího od sentimentálních idejí Jeana Jacquese Rousseaua přes angažovanou pedagogiku na začátku 20. století⁶⁷ až k obecně závazné normativní úpravě.⁶⁸ Sledování nejlepšího zájmu dítěte již není výronem pozitivního práva, ale existuje vedle něj.

⁶⁴ <http://cs.wikipedia.org>

⁶⁵ Doporučení 1286 (1996) o Evropské strategii pro děti. bod 61.

⁶⁶ SCHEU, H.Ch. *Mezinárodní ochrana práv dítěte*. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica 3-4/1998. Karolinum Praha 1999. s. 64-65

⁶⁷ Tento směr reprezentovala švédská pedagožka a spisovatelka Ellen Keyová, která v roce 1900 vydala knihu „Století dětí“.

⁶⁸ SCHEU, H.Ch. *O smysluplnosti současné koncepce práv dítěte*. Správní právo. Ročník XXXVI, číslo 5-6. Ministerstvo vnitra 2003. s. 270

Jak Úmluva tak Protokol je možné vypovědět.⁶⁹ Vystává však otázka, zda závazky obsažené v obou dokumentech výpovědi zanikají a uplatní se tedy pozitivistický přístup nebo mají povahu přirozenoprávní či obyčejovou a existují nezávisle na tom, zda jsou vyjádřeny v platném právu. Jak bylo řečeno v úvodu, jsou dětská práva součástí širší skupiny lidských práv a jako taková jsou nederogovatelná, nesuspendovatelná a nezcizitelná. Celosvětově dnes panuje přesvědčení, že stát je povinen lidská práva chránit a nese odpovědnost za jejich porušování bez ohledu na to, zda je stranou konkrétní mezinárodní smlouvy. Domnívám se, že určitá ustanovení obsažená v Úmluvě, Opčním protokolu o obchodování s dětmi, dětské prostituci a dětské pornografii a v Palermském protokolu jsou kogentní. Toto tvrzení vychází z koncepce lidských práv. Jestliže má každý člověk právo na život, důstojnost a čest, tím spíše je mají děti. Je tedy nepřípustné, aby byly děti týrány, aby s nimi bylo obchodováno, aby byly nuceny k prostituci či pornografii. Tyto zákazy platí pro všechny státy světa bez ohledu na to, zda jsou stranou Úmluvy.

Pokud bych měla stanovit výčet práv obsažených v Úmluvě, která mají kogentní povahu, zařadila bych tam:

- sledování nejlepšího zájmu dítěte (čl. 3 odst. 1 Úmluvy)
- právo na život a rozvoj (čl. 6 Úmluvy)
- právo na jméno a právo znát své rodiče⁷⁰ (čl. 7 Úmluvy)
- možnost oddělit dítě od rodičů jen za stanovených podmínek (čl. 9 Úmluvy)
- zákaz obchodu s dětmi (čl. 11 Úmluvy a čl. 1 Protokolu)
- právo na svobodu projevu, myšlení, svědomí a náboženství (čl. 13 a 14 Úmluvy)
- právo na svobodu sdružování a svobodného shromažďování (čl. 15 Úmluvy)
- právo na soukromí (čl. 16 Úmluvy)
- právo na ochranu před zneužíváním, zvláště sexuálním, včetně prostituce a pornografie (čl. 19 Úmluvy a čl. 1 Protokolu)
- právo na vzdělání (čl. 28 Úmluvy)

⁶⁹ čl. 52 Úmluvy, čl. 15 Protokolu

⁷⁰ Tomuto bodu podle mne odporuje česká právní úprava, která omezuje právo dítěte znát své rodiče pouze na případy, kdy nedošlo k trvalému osvojení dítěte nebo k umělému oplodnění. Touha znát pravdu je však silná a pokud nemůže být uspokojena, může způsobit celoživotní trauma.

Můžem si klást otázku, proč zrovna zákaz dětské prostituce či pornografie má mít kogentní povahu, když mnohé právní řády včetně České republiky prostituci legalizují nebo ji alespoň nijak nepostihují. Prostituce či pornografie dospělých je sice jev nežádoucí, nicméně není brán jako zásah do základních lidských práv. Proč tedy dětská prostituce a pornografie takovým zásahem je? Zde se uplatňuje právě princip nejlepšího zájmu dítěte, který podle mého názoru zastřešuje veškerá lidská práva, která se aplikují na děti. Pokud tedy mluvíme o základních lidských právech v souvislosti s dětmi, musíme je nahlížet prismatem nejlepšího zájmu dítěte. Tento princip funguje jako korektiv. Právě nejlepší zájem dítěte, který má kogentní povahu, opodstatňuje speciální úpravu ochrany práv dětí vedle obecné úpravy lidských práv.

6 Ochrana dětí ve válce

Evropský kontinent nezažil od války v bývalé Jugoslávii žádný ozbrojený konflikt. Ve většině evropských států je vzpomínka na válku spojena už jen s dávno minulou druhou světovou válkou a poslední generace vyrůstají v klidu a míru. V řadě zemí je však situace jiná. Válečné konflikty stále probíhají v súdánském Dárfúru, na Srí Lance, ve Východním Timoru nebo v Iráku. Myanmarem (dřívější Barmou) již po desetiletí zmítá občanská válka, stejně jako je tomu v mnohých afrických státech. V Kambodže nebo v Sierra Leone stále ještě probíhá proces vyrovnávání se s krvavou minulostí prostřednictvím soudních tribunálů. Války poznamenávají země a jejich obyvatele ještě dlouhá léta po jejich skončení. Každým rokem přibývají tisíce obětí nášlapných min, zničené krajiny se jen obtížně vzpamatovávají z válečné devastace. O co horší je pak situace milionů dětí, které ve válečném či poválečném prostředí vyrůstají.

Ozbrojené konflikty dopadají na děti různými způsoby. Stávají se oběťmi, svědky či pachateli a pokaždé je to děsivá zkušenost, poznamenávající celé generace. Bezbranné děti trpí nedostatkem základních potřeb, jako jsou jídlo, přístřeší či lékařská péče, ztrátou svých nejbližších, stávají se objekty násilí a sexuálního zneužívání, anebo se samy na konfliktu aktivně podílí. Ještě dlouho po skončení války se musí vypořádávat se zraněními, psychickými traumaty, či dalšími důsledky války a násilí. Pokud je válka jedinou realitou, kterou děti za svůj život poznaly, může to snadno negativně tvarovat jejich představy o světě. Děti mají právo na zvláštní zacházení a ochranu podle mezinárodního práva jak v době míru tak (nebo tím spíše) v době války. Zaslouží si zvláštní pozornost, neboť jsou nesmírně významné pro budoucnost každé společnosti.

Odhaduje se, že jen v roce 2000 osiřel v důsledku ozbrojených konfliktů jeden million dětí a přibližně 12 milionů zůstalo bez domova. Ze všech 23 milionů uprchlíků ve světě tvoří děti 50%. Každý měsíc je v důsledku nášlapných min usmrceno nebo zmrzačeno na 800 dětí. V roce 2005 činil odhad dětí sloužících ve vládních nebo povstaleckých ozbrojených silách ve světě 300 tisíc.⁷¹ Podle zpravodajů se děti v posledních desetiletích aktivně účastnily asi třiceti konfliktů. Navíc podle Amnesty International jejich zneužívání jako aktivních

⁷¹ UNICEF State of the World's Children 2000. [online]. Dostupný na WWW: <http://www.rozvojovka.cz/index.php?id=200&idArt=23>

bojovníků stále vzrůstá.⁷² Příčinou tohoto trendu je měnící se charakter válek, které jsou místo boje mezi pravidelnými armádami nahrazovány občanskými válkami. Příkladem je Uganda, Sierra Leone a Kurdistan. Dalším důvodem je širší dostupnost lehkých automatických zbraní, protože straší zbraně byly, jednoduše řečeno, těžké. Děti čistí minová pole, stávají se vysoce zdatnými zabijáky i mučiteli.

6.1 Mezinárodní právo a jeho implementace

Otázka dětí v ozbrojených konfliktech je upravena mezinárodním humanitárním právem (čtyřmi Ženevskými úmluvami o ochraně dětí ozbrojených konfliktů a dvěma Dodatkovými protokoly), mezinárodní úpravou lidských práv a dalšími právními prostředky. Ženevské úmluvy z roku 1949 mimo jiné zajišťují ochranu dětí proti dopady války, týkají se základních potřeb dětí, péče o ně, vzdělání, identifikace a případného znovu-shledání rodin. Tyto úmluvy však berou v úvahu jen děti mladší 15ti let. Teprve Úmluva o právech dítěte potvrdila dnešní všeobecně přijímaný koncept dětství až do 18ti let věku. Opční protokol o účasti dětí v ozbrojených konfliktech přijatý v roce 2000 a účinný od 12. února 2002 pak představuje další významný krok k ochraně dětí.

Slabý článek mezinárodního práva spočívá však v jeho podmíněnosti ratifikací úmluv jednotlivými státy. Vynucování práva tak není vůbec snadné, protože jsou to právě státy, které by měly nést odpovědnost za implementaci mezinárodních standardů a harmonizaci svých národních právních řádů. Mezinárodní implementaci práva, které se vztahuje k dětem v ozbrojeném konfliktu, střeží mezinárodní organizace (OSN, Organizace africké jednoty, Rada Evropy atd.) a další orgány, jako je Rada bezpečnosti OSN, Valné shromáždění OSN, Hospodářská a sociální rada OSN, v roce 2006 nově zřízená Rada OSN pro lidská práva, Podkomise pro prevenci diskriminace a na ochranu menšin, Úřad Vysokého komisaře pro uprchlíky, UNICEF, Mezinárodní výbor Červeného kříže a další. V hledání řešení v boji proti účasti dětí v ozbrojených konfliktech se klíčovými hráči zdají v neposlední řadě také sami politici hlavně kvůli mezinárodněprávním principům státní suverenity a neintervence.⁷³

Jedním z nejefektivnějších způsobů aplikace mezinárodního práva je podmíněná zahraniční pomoc rozvojovým zemím jako prostředek v boji proti verbování dětí do ozbrojených sil. Například Evropská unie používá tzv. lidskoprávní klauzuli, díky které

⁷² DAVID, R.: *Práva dítěte*. Nakladatelství Olomouc 1999. s. 19

⁷³ Cohn, G.S. Goodwin-Gill. *Child soldiers: the role of children in armed conflict*. Oxford 1994. str. 148-160

poskytuje pomoc státům jen za podmínek splnění požadavku nepovolávání dětí do státních ozbrojených sil pod stanovenou věkovou hranici.

6.2 Důsledky války pro děti

6.2.1 Děti – vojáci

V roce 2005 byly podle OSN děti povolávány do boje v ozbrojených konfliktech na Filipínách, v Myanmaru, na Srí Lance, v Nepálu, Somálsku, Súdánu, Ugandě, v Burundi, Demokratické republice Kongo, Pobřeží slonoviny a Kolumbii.⁷⁴ Vzhledem k tomu, že konflikty jsou dnes stále častěji interního charakteru, je jednou z překážek mezinárodního práva to, že zavazuje pouze jednotlivé státy. Většina těch, kteří povolávají nezletilé vojáky, jsou však nestátní aktéři, např. povstalecké skupiny nebo vzbouřenecké síly. Navíc v některých zemích nemají vlády ani kontrolu nad celým svým územím (Somálsko, Kolumbie, Myanmar), a tak je velmi obtížné právo mezinárodních úmluv vynucovat.

Účast v ozbrojených konfliktech je proti nejlepšímu zájmu dítěte. Mělo by být proto zamezeno i dobrovolnému náboru dětských vojáků, protože děti nejsou v určitém věku ještě schopny posoudit své zájmy. Povolávání nezletilých vojáků je proto upraveno různými mezinárodně právními dokumenty. V roce 1977 vstoupily v platnost výše zmíněné *Dodatkové protokoly*. Oba stanovily minimum 15 let věku pro nábor dětských bojovníků bez ohledu na jeho dobrovolnost nebo přímou účast ve válce.⁷⁵ Zvláštní ochrana je pak podle Ženevských úmluv a Dodatkových protokolů určena pouze dětem, které se boje přímo neúčastní. Ve chvíli, kdy se začnou na konfliktu aktivně podílet, se však dokonce stávají „legitimními“ válečnými cíli.⁷⁶ Úmluva o právech dítěte z roku 1989 v článku 38 zdůraznila, že

- (1) státy by měly respektovat mezinárodní humanitární právo týkající se dítěte,
- (2) děti mladší 15ti let se nemají přímo účastnit bojových akcí,
- (3) děti mladší 15ti let nebudou povolávány do ozbrojených sil států; ve věku nad 15 let by pak přednost měla být dána starším a

⁷⁴ Zpráva o dětech a ozbrojeném konfliktu Generálního tajemníka OSN Valnému shromáždění Rady bezpečnosti, 9.2.2005

⁷⁵ Cohn, G.S. Goodwin-Gill. *Child soldiers: the role of children in armed conflict*. Oxford 1994. str. 176

⁷⁶ UNICEF State of the World's Children 2000. [online]. Dostupný na WWW: <http://www.rozvojovka.cz/index.php?id=200&idArt=23>

(4) státy by měly poskytnout patřičnou ochranu a péči dětem postiženým válečným konfliktem.

V roce 1999 Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 182 o zákazu a okamžité akci k odstranění nejhorsích forem dětské práce zakázala násilný nebo nedobrovolný nábor dětí za účelem jejich využití ve válečném konfliktu (čl. 3 (a)).

Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů

Protokol byl přijat v roce 2000. Zavazuje státy, aby nepovolávaly nuceně mládež do 18ti let do ozbrojených sil a zajistily, aby se dobrovolníci v tomto věku přímo neúčastnili boje. Také jiné ozbrojené skupiny nemají povolávat dětské vojáky mladší 18ti let a používat je v bojových akcích. Podle čl. 8 mají státy podávat zprávy o implementaci Protokolu Výboru pro práva dítěte.

Opční protokol sice zakazuje účast dětí v ozbrojených konfliktech, ale umožňuje rekrutovat do armády osoby mladší 18ti let, pokud jsou splněny určité podmínky (např. dobrovolnost, souhlas zákonných zástupců apod.).⁷⁷ Podle mého názoru by pro všechny státy bylo přínosné zavedení přísnějších pravidel. Zákaz účasti dětí mladších 18ti let by se neměl vztahovat jen na účast v ozbrojených konfliktech ale i na jejich členství v ozbrojených silách obecně (zákaz povolávání dětí mladších 18ti let do armády je obsažen například i v *Africké chartě pro práva a blaho dítěte*).

Bylo také vydáno několik rezolucí Rady bezpečnosti OSN. Ty mimo jiné vyzývají strany ozbrojených konfliktů, aby ochranu dětí zahrnuly do mírových smluv. V únoru 2006 jmenoval Generální tajemník OSN Zvláštního zpravodaje pro děti a ozbrojené konflikty, což by mohlo vést ke zlepšení situace dětí během války. Mírové operace a mise hrají v poskytování ochrany dětem také důležitou roli. Vedle opčního protokolu vznikají úmluvy i na regionální úrovni, například *Africká charta pro práva a blaho dítěte* (1990); některé dokumenty zas konkrétně upravují některé specifické oblasti (Úmluva z roku 1980 o zákazu nebo omezení používání určitých druhů konvenčních zbraní, které mohou způsobit nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky).

⁷⁷ čl. 3 odst. 3 Protokolu

6.2.2 Poválečné následky na dětech

Co se prevence konfliktů týče, je často velmi důležité, jakou vidinu budoucnosti mají děti před sebou. Například zoufalá situace mládeže v Sierra Leone v 80. letech minulého století byla hlavním důvodem vzniku ozbrojeného konfliktu a mnohých násilností. Po skončení válečného konfliktu jsou většinou socio-ekonomické podmínky v zemi velmi špatné, což následně demobilizaci dětských vojáků příliš nepomáhá. Pro některé děti totiž může být velmi obtížné armádu opustit. Děti, které ztratily rodinu a to jediné co znají, je život vojáka, potřebují vidět také nějaké jiné možnosti života a obživy v budoucnosti. Je potřeba, aby se ihned rozjely vzdělávací programy a programy přípravy k zaměstnání pro bývalé vojáky, stejně tak jako pomoc s psychickými následky a traumatickými zkušenostmi.

Po skončení konfliktu přetrvává stále spousta problémů, které je třeba zmínit. Mezi nimi jsou například psychická traumata, zranění, podvýživa, spousty sirotků a dětí žijících na ulicích, rozdělené rodiny, atd. Úspěšné post-konfliktní smíření může pomoci trvalému míru a uzdravení dětských traumat může předejít příští válce. Je také třeba přikládat zvláštní pozornost specifické zranitelnosti dívek. Ty jsou ohroženy sexuálním zneužíváním po dobu konfliktu, ale také po jeho skončení v důsledku chudoby a vykořenění.

Velkým dlouhodobým problémem, který ohrožuje děti ale i ostatní obyvatelstvo, jsou nášlapné miny. V Kambodži v roce 1991 ze všech zraněných nášlapnými minami bylo 10% dětí mladších 14ti let.⁷⁸ Miny jsou v zemi již přes třicet let od dob tajné americké války. Nejinak je na tom sousední Vietnam nebo Laos. Odstraňování nášlapných min je však vysoce nákladnou záležitostí a převážná většina států, kde se miny stále nacházejí, si to nemůže dovolit. Zůstává proto otázkou, zda by za následky min neměly alespoň částečně nést odpovědnost – často mnohem bohatší – země, které na území těchto států během válek působily.

Dalším z problémů, které se projevují v delším časovém období po válce jsou tzv. „děti války“ narozené jako důsledek ozbrojeného konfliktu. V první řadě jsou to děti zplozené cizími vojáky často v důsledku znásilnění (jako v případě Bosny a Hercegoviny nebo Kambodži). Tyto děti jsou společensky stigmatizované, stávají se obětmi různých druhů obtěžování a narážek a trpí ztrátou identity. V Bosně a Hercegovině nebo ve Rwandě byla

⁷⁸ D.Summerfield. Effects of war: moral knowledge, revenge, reconciliation, and medicalised concepts of recovery. [online]. British medical journal 2002. Dostupný na WWW: <http://bmj.bmjournals.com/cgi/content/full/325/7372/1105>

uplatňována krutá novodobá zbraň, kdy hromadná znásilňování měla psychicky odrovnat nepřítele a zároveň znemožnit pokračování rodu druhé etnické skupiny. Mimoto z válek mnohdy vzejdou generace dětí, které neznají své otce nebo oba rodiče. Ty pak mohou snadno skončit na ulici a jsou zranitelné ke všem druhům vykořisťování.

6.2.3 Psychologická rehabilitace

Psychologická rehabilitace dětí je upravena v Úmluvě o právech dítěte v článku 39. Jak již bylo výše zmíněno, dětská zkušenost války může přinést války budoucí. Dítě, které si prošlo ozbrojeným konfliktem, se může stát v budoucnu pachatelem. Proto se v 80. letech 20. století objevila řada mezinárodních psychosociálních programů proudících především z neziskových organizací západních zemí, které „zemím Jihu“ přinášely západní hodnoty smíření. V některých případech se paradoxně zdálo, že psychologická rehabilitace se stala důležitější než zajištění základních potřeb a zdraví obětí konfliktů.

Dopad západního konceptu rehabilitace je však podle mého názoru diskutabilní. Každá společnost má jiný způsob, jak se vypořádat s násilím, které se odehrálo. Západní pohled, podle kterého nenávist a touha po odplatě jsou špatné a o všech hrůzných zážitcích je nutné mluvit, nemusí být nutně vhodný v jiných společnostech. Je třeba jednat s nejvyšším kulturním citem a přiměřeně okolnostem a dané společnosti. Pomoc zvenčí může také zvýšit zranitelnost, vytvořit závislost nebo podnítit konflikt a korupci, obzvláště ve společnostech s nedostatkem vlastních zdrojů. Například v Mozambiku a na Filipínách byly zavedeny mechanismy tradičního překonávání konfliktu z minulosti, které mluvení o traumatických zkušenostech vůbec nezahrnují. Byly zaměřeny především na místní víry a náboženské praktiky. Na Srí Lance byl zas představen tříměsíční kurz založený na buddhistické filozofii a meditaci. Mlčení o minulosti může být také jednoduše pragmatického rázu, když se lidé musí soustředit především na jiné důležité problémy ve svých každodenních životech. Zotavování by také nemělo být izolované, ale mělo by brát v potaz širší komunitu a rodinu (především pak rodiče dětí). Dnešní přístup Světové zdravotnické organizace by bylo možné nazvat slovy „počkáme a uvidíme“. Upřednostňují nechat společenství po skončeném konfliktu vydechnout a poté sledují, zda bude potřeba nějaká psychologická pomoc. Měla by existovat možnost psychologické poradny, avšak pouze pro ty, kteří ji opravdu potřebují a chtějí využít.

Závěrem lze konstatovat, že ochrana dětí v ozbrojeném konfliktu je instrumenty práva mezinárodního docela dobře pokryta. Klíčovým problémem se zdá především aplikace již existujícího práva v praxi. K vynucování práva je třeba také zvyšování povědomí o celém rozpětí škod, které může na dítěti zážitek ozbrojeného konfliktu napáchat.

7 Orgány ochrany práv dětí

7.1 UNICEF

UNICEF vznikl na počátku padesátých let v rámci OSN a zabývá se ochranou a zlepšováním životních podmínek dětí a podporou jejich všestranného rozvoje. Kromě rozsáhlé praktické činnosti na podporu ohrožených dětí v celosvětovém měřítku (epidemie, hladomory, válečné konflikty, přírodní katastrofy) vyvíjí i mezinárodněprávní aktivity ovlivňující legislativu. Jednou z nich je Charta práv dítěte. Tato mezinárodněprávní norma silně ovlivnila zákonodárství jednotlivých států. V tehdejší totalitním Československu, jehož praxe ve vztahu k dětem byla dosti vzdálená mnohým zásadám mezinárodního práva, výrazně přispěla k pozitivnímu koncipování zákona o rodině v roce 1963.

Mezi hlavní cíle organizace UNICEF patří:⁷⁹

- Podpora vzdělání dívek
- Očkování proti chorobám
- Prevence šíření HIV/AIDS
- Budování bezpečného prostředí pro děti
- Pomoc v krizových situacích
- Podpora Úmluvy o právech dítěte

Projekty UNICEF jsou financovány především z dobrovolných příspěvků a prodeje pohlednic a dárkového zboží s logem UNICEF.

7.2 Výbor pro práva dítěte

Výbor pro práva dítěte byl zřízen čl. 43 Úmluvy o právech dítěte z roku 1989. Úkolem výboru je hodnotit, jaké pokroky dělají státy v souvislosti s plněním závazků vyplývajících z Úmluvy. Výbor má být základem implementačního a kontrolního mechanismu, a tudíž má přispívat v efektivitě Úmluvy. Podle článků 44 a 45 jsou Výboru předkládány pravidelné zprávy, na jejichž základě může Výbor činit návrhy a všeobecná doporučení nebo doporučení k prošetření specifických otázek.⁸⁰

⁷⁹ <http://www.unicef.cz>

⁸⁰ čl. 45 písm c), d) Úmluvy o právech dítěte

Výbor se skládá z deseti odborníků volených na dobu čtyř let, kteří nejčastěji pocházejí z nevládních a mezivládních organizací (včetně UNICEF) a mají zkušenosti z oblasti mezinárodního práva a lidských práv, vzdělávání, žurnalistiky, kriminality mládeže, lékařství nebo sociální práce. Členové Výboru jsou voleni tajným hlasováním ze seznamu osob navržených státy, přičemž je brán ohled na spravedlivé zastoupení jednotlivých zeměpisných oblastí a právních systémů. Výbor zasedá třikrát za rok ve Středisku pro lidská práva OSN v Ženevě. Zasedání trvá 4 týdny. Každé dva roky Výbor prostřednictvím Hospodářské a sociální rady OSN předkládá Valnému shromáždění OSN zprávu o své činnosti. V prvním výboru zasedli kandidáti (šest žen a čtyři muži) pocházející z Barbadosu, Brazílie, Burkina Faso, Egypta, Peru, Filipín, Portugalska, bývalého Sovětského svazu, Švédska a Zimbabwe.⁸¹

Výbor přijímá prostřednictvím generálního tajemníka OSN úvodní i pravidelné zprávy jednotlivých států vypracované podle pokynů výboru. Poté následuje setkání výboru se zástupci vlády daného státu, aby zprávu společně projednali a diskutovali o přijetí nezbytných kroků k překonání nedostatků. Třetí stranou tohoto dialogu bývají často také zástupci veřejnosti daného státu. Výsledkem je "závěrečné úvahy" výboru, která obsahuje závěry a doporučení. Vzhledem k počtu smluvních stran a k tomu, že zprávy jsou odevzdávány každých pět let, vyplývá z toho pro Výbor velké množství práce, které jen těžko zvládá. Je tedy dost diskutabilní, zda příslušní experti věnují prozkoumání zpráv dostatečnou důkladnost. Lze očekávat, že závěrečné úvahy budou obsahovat opakující se formulace a floskule.⁸²

7.3 Ombudsman pro děti

1997 byla v Evropě založena **Evropská síť ombudsmanů pro děti** (European Network of Ombudsman for Children – ENOC). Jedná se o síť nezávislou na mezinárodních institucích a jejím cílem je podporovat aplikaci Úmluvy o právech dítěte.

Hlavním smyslem bývá obvykle usnadnit nezávislý monitoring dětí a soustavnou diskuzi o otázkách dětí. Zmíněné úřady mohou mít vazbu na parlament nebo na neziskové organizace. Důležitá je přitom jejich skutečná autonomie, zvláště pak to, aby nebyly vystaveny každodenním politickým a byrokratickým tlakům. Někdy může být rozumnější zařadit děti do širší koncepce ombudsmana, jindy bývá účinnější, aby se ombudsman

⁸¹ DAVID, R.: *Práva dítěte*. Nakladatelství Olomouc 1999. s. 15

⁸² SCHEU, H.Ch. *Mezinárodní ochrana práv dítěte*. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica 3-4/1998. Karolinum Praha 1999. s. 71

soustředil pouze na děti. Ať je zvolen jakýkoli model, měly by být vyčleněny dostatečné zdroje nejen na řešení jednotlivých případů, ale i na stejně důležité studie o strukturálních problémech. Pro skutečně nezávislý monitoring je velmi důležitý nezávislý tisk a ostatní média spolu s aktivním nevládním sektorem.⁸³

7.4 NGO

Nevládní organizace mnohdy velmi cílevědomě a přesvědčivě působí zejména v oblasti prevence zaměřené na omezování sexuálního zneužívání dětí a při poskytování konkrétní pomoci obětem různých forem nelegálních aktivit v této oblasti. Je třeba ocenit spolupráci nevládních organizací se státními orgány, zejména s policií, při vyhledávání případů komerčního sexuálního zneužívání dětí, při poskytování informací, které by jinak byly státním orgánům těžko dostupné, při poskytování účinné pomoci dětským obětem apod. Mezi tyto nevládní organizace patří např. ECPAT (End of Child Prostitution, Pornography and Trafficking of Children for Sexual Purposes). Jde o organizaci, která vybuodovala rozsáhlou mezinárodní síť poboček aktivně působících na různých úrovních při ochraně práv dětí v sexuální oblasti a monitoruje situaci v oblasti komerčního sexuálního zneužívání. Mezi její aktivity patří např. působení na členy zastupitelských orgánů, spolupráce s médii, kontakt s policejními orgány, různé apely na veřejné mínění, výcvik a školení pracovníků poskytujících rehabilitaci a pomoc dětským obětem atd.

Další významnou nevládní organizací je La Strada, která se zaměřuje na okamžitou pomoc obětem sexuálního zneužívání. Podobné úkoly jako organizace UNICEF plní organizace Save the Children a další menší nadace, které shromažďují prostředky na pomoc dětem jak v rozvinutých tak i rozvojových zemích.

⁸³ KOLUMPEKOVÁ, A.: *Stálá naléhavost tématu: Děti*. Lidská práva 2/2007 [online]. Dostupný na WWW: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2007062801>

8 Slabé stránky efektivity

Je smutné, že jednotlivé problémy týkající se práv dětí se začnou řešit až ve chvíli, kdy se, často náhodou, odhalí případ nějakého zneužívání, týrání nebo jiného porušování práv dítěte. Vždy se musí stát něco dramatického, co otřese lidmi a vzbudí debatu o potřebě nějaké nové úpravy. V české nedávné historii můžeme zmínit např. několik únosů dětí svými rodiči nebo kuřimskou kauzu týraného Ondřeje. Po velké mediální kampani ale bohužel debata pomalu utichá a do popředí se znovu dostanou „důležitější“ problémy.

Thomas Hammarberg⁸⁴, švédský a současně mezinárodně působící a uznávaný odborník z oboru lidských práv ve své přednášce 15. února 2000 v Senátu Parlamentu České republiky prohlásil, že plnění Úmluvy je v současné době daleko méně účinné, než se očekávalo. Jako základní příčinu vidí **chybějící celistvý přístup k právům dětí jako k politické prioritě**.⁸⁵ Přestože tvoří děti značnou část populace a zosobňují budoucnost společnosti, zaujímají jejich záležitosti v politických koncepcích jen zřídka přední místo. Ministři, kteří jsou za ně zodpovědní, bývají považováni za méně důležité a nepatří do okruhu nejvlivnějších. Problémy týkající se dětí jsou často pokládány za nepolitické a někdy prostě za triviální.

Hlavní problémy se týkají postojů lidí. Politikové a úředníci v klíčovém postavení jsou samozřejmě ovlivňováni vlastním kulturním prostředím s jeho názory a předsudky. Ocitají se v rozporu, zda a do jaké míry jsou schopni modernizaci prosazovat či nikoli. Jejich rozhodování může být zvláště obtížné právě v případě dětí. Jde o citlivé téma, které souvisí s dávno ustálenými postoji k dětem a rodině. Dobrá vůle k dětem neznamená bohužel automaticky podporu jejich práv, jak jsou formulována v Úmluvě. Skutečnost, že Úmluvu neratifikovaly(!) Spojené státy, je patrně důsledkem činnosti lobby, jež reprezentuje „práva rodiny“ a která se postavila proti Úmluvě s odůvodněním, že oslabuje postavení rodičů.⁸⁶

⁸⁴ Thomas Hammarberg působil v mnoha státních institucích a nevládních organizacích ve své zemi i v zahraničí. Publikoval řadu statí i knih o lidských právech, o právech dítěte i o situaci uprchlíků. Je jedním z tvůrců (!) Úmluvy o právech dítěte. V letech 1991 až 1996 působil T. Hammarberg ve Výboru pro práva dítěte OSN jako jeho místopředseda. Aktivně se zúčastnil příprav Světového summitu o dětech (i za účasti dětí z mnoha zemí světa), který se konal v září roku 2001 v OSN v New Yorku.

⁸⁵KOLUMPEKOVÁ, A.: Stálá naléhavost tématu: Děti. *Lidská práva 2/2007* [online]. Dostupný na WWW: <http://www.helcom.cz/view.php?cislocianku=2007062801>

⁸⁶ tamtéž

Určitý vliv na to, proč nejsou práva dětí politickou prioritou vidím i ve skutečnosti, že mnozí vlivní politikové mají starší děti nebo nemají děti žádné a dávno zapomněli na naléhavost některých jejich problémů. Takový odstup bývá živnou půdou pro předsudky vůči dětem. Přispívá k tomu i fakt, že příliš mnoho dospělých musí stále volit mezi profesní kariérou a potomky. Právě rodičovství a politická práce totiž bývají obtížně slučitelné. To je ovšem i jedna z příčin nedostatečného počtu žen ve vrcholných politických funkcích. Toto tvrzení se může zdát jako banální a okrajové, ale podle mého názoru má nezanedbatelný vliv. Myslím si, že pokud by byla účast žen v politice vyšší, stály by i problémy dětí více v popředí.

Další nedostatek efektivity mezinárodní ochrany práv dítěte vyplývá ze **spojení politických a občanských práv spolu s hospodářskými, sociálními a kulturními právy do jednoho dokumentu**. Jak již bylo zkoumáno v kapitole 3.5 záleží u hospodářských, sociálních a kulturních práv na ekonomické vyspělosti země. Proto bývají tato práva relativizována a jsou zaručena s výhradou, že státy se zavazují přijmout určitá opatření v rámci svých možností. Dodržování práv je pak monitorováno nesporně slabším systémem pravidelných zpráv, jak je tomu i v případě Úmluvy o právech dítěte. Na úkor politických a občanských práv pak tento systém v Úmluvě převládá.

S výše uvedeným negativem souvisí i další výtka. Tou je **slabý kontrolní mechanismus** plnění závazků Úmluvy. Byl sice vytvořen Výbor pro práva dítěte, který má dohlížet nad plněním Úmluvy, ale jak bylo uvedeno v kapitole 7.2, počet pravidelných zpráv, které musí Výbor zpracovat a vytvořit k nim doporučení, je tak velký, že lze pochybovat o tom, jak moc se každé zprávě věnuje, jak detailně zkoumá nedostatky, jejich příčiny a důsledky. Lze očekávat, že závěrečné úvahy budou obsahovat opakující se formulace a floskule. Nedostatkem efektivity ochrany práv dětí je dále neexistence konkrétní sankce, kterou by bylo možné uložit státu, jenž ustanovení Úmluvy nedodrží. Dále neexistuje mezinárodní soudní orgán, který by byl oprávněn rozhodovat formou rozsudků závazných pro státy, ani není možné podávat individuální stížnosti na porušování závazků jako je tomu např. u Evropského soudu pro lidská práva. Maximální sankcí pro státy může tedy být jen nepříznivá kritická publicita, či určité formy morálního, ekonomického a politického nátlaku na mezinárodní úrovni⁸⁷. Vzhledem k nedostatečnému zájmu o práva dětí na vrcholné politické úrovni (viz. výše) je ale tato sankce málo účinná.

⁸⁷ THEISOVÁ, A. Mezinárodnoprávní ochrana dětí. Rigorozní práce. Univerzita Karlova v Praze. 2007. str. 47

9 Závěr

Úmluva o právech dítěte ukončila několikaletou usilovnou práci na formulaci univerzálního standardu ochrany práv dětí. Zároveň iniciovala veřejnou debatu o právech dítěte, která probíhá až do současnosti. Zvýšená, i když stále ještě nedostatečná, pozornost mezinárodního společenství k aktuálním problémům dětí vedla k uzavření dalších neméně důležitých dokumentů, jako např. Opčního protokolu OSN o obchodování s dětmi, dětské prostituci a dětské pornografii, Opčního protokolu o účasti dětí v ozbrojených konfliktech nebo Protokolu OSN o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi, zvláště ženami a dětmi.

Úmluva o právech dítěte je výjimečná tím, že žádná jiná úmluva nebyla podepsána a ratifikována tolika státy a žádná jiná úmluva nevstoupila v platnost tak rychle. Tento fakt jistě představuje nesporný úspěch. Prvenství však bylo vykoupeno tím, že Úmluva často obsahuje jen proklamace a široké formulace. Spolu s Haraldem Christianem Scheuem, kterého jsem v práci několikrát citovala, se shodují v názoru, že je Úmluva o právech dítěte poměrně neurčitou mezinárodní smlouvou. Velký počet měkkých formulací je cenou za snahu získat co nejvíce smluvních stran pro podpis a ratifikaci smlouvy. V některých bodech se tím obešlo rozhodnutí o citlivých ideologických otázkách. V jiných případech tím byl umožněn přístup i těm státům, které kvůli značným ekonomickým problémům nejsou schopny splnit ani zlomek sociálních práv dítěte obsažených v Úmluvě.⁸⁸ Např. úplné odstranění dětské práce by v některých státech znamenalo velké sociální nepokoje a zhroucení systému, ve kterém neexistují důchodové nebo invalidní dávky či dávky sociální pomoci. Velký problém Úmluvy spočívá v tom, že mnohým právům dítěte nekorespondují žádné konkrétní závazky států. Opakovaně se v Úmluvě opakuje formulace „vhodná opatření“ („appropriate measures”)⁸⁹ a ve většině ustanovení slibují státy jen snahu („shall”)⁹⁰. Navzdory euforii, která byla s přijetím Úmluvy spojená, je třeba konstatovat, že Úmluva je na mezinárodní úrovni jen slabým nástrojem ochrany dítěte. Smluvní strany ve většině případů slíbily pouhou snahu o ochranu práv dítěte, závazek k přijetí konkrétních opatření z toho však nevyplývá. Úmluva ponechává

⁸⁸ SCHEU, H.Ch. *Mezinárodní ochrana práv dítěte*. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica 3-4/1998. Karolinum Praha 1999. s. 60

⁸⁹ Srov. čl. 2 odst. 2, čl. 3 odst. 2, čl. 4, čl. 18 odst. 3, čl. 19 odst. 1, čl. 21 lit.d), čl. 22 odst. 1, čl. 24 odst. 2 atd.

⁹⁰ Srov. čl. 11 odst.2, čl. 12 odst. 1, čl. 14 odst. 1, 2, čl. 20 odst. 2, čl. 21 atd.

široký prostor pro interpretaci závazků a umožňuje, aby státy odložily plnění podmíněných závazků až na pozdější dobu.⁹¹ To je daň za snahu vytvořit komplexní dokument, který obsahuje jak občanská a politická, tak i hospodářská, sociální a kulturní práva zároveň. Nadto byl zvolen nejslabší kontrolní mechanismus. Státy jsou povinné podávat pravidelné zprávy Výboru OSN pro práva dítěte. Ten jim však nemůže uložit žádné sankce. Neexistuje ani soudní orgán, který by byl oprávněn vydávat závazná rozhodnutí při porušení závazků Úmluvy. Efektivní donucení k plnění Úmluvy tudíž téměř neexistuje. Spočívá jen v politickém a morálním tlaku mezinárodního společenství nebo v doporučeních a návrzích Výboru pro práva dítěte.⁹² Není tedy divu, že většina států neměla s ratifikací problém, neboť pro ně Úmluva nepředstavovala podstatný zásah do stávajícího systému ochrany. Některé státy navíc Úmluvu ratifikovaly s nepřipustnou výhradou, která suspenduje aplikaci Úmluvy v případě, že je v rozporu s národním právním řádem a tedy de facto upřednostňují aplikaci stávajícího vnitrostátního práva před Úmluvou (viz. kapitola 3.5).

Důvodem, proč je Úmluva vágní a neurčitá, je skutečnost, že smluvními stranami jsou státy, které příslušejí ke zcela rozličným kulturním oblastem, mají rozdílné sociální, politické a ekonomické podmínky. Skutečná realizace Úmluvy tak získává v rozdílných regionech rozdílný rozměr. Např. Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1950 představuje mnohem efektivnější prostředek jednak zásluhou konkrétního kontrolního mechanismu a jednak zásluhou stejného demokratického základu zúčastněných států, podobné ekonomické úrovni a kulturnímu prostředí.

Někteří kritici Úmluvy navíc namítají, že většina práv zaručených Úmluvou je již upravena v jiných dokumentech, např. v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a v Mezinárodním paktu o sociálních, hospodářských a kulturních právech. Tyto pakty se vztahují jak na dospělé tak i na děti, a proto se z tohoto hlediska může zdát Úmluva nabytečnou. S tímto názorem se úplně neztotožňuji, neboť si myslím, že práva dětí tvoří v rámci lidských práv zvláštní skupinu, a proto je třeba jejich zvláštnosti upravit v samostatném dokumentu. Úmluva by se však měla zaměřit na specifika práv dětí a neměla by opakovat již zakotvená práva. Zvláštní úprava je také výhodná proto, že Úmluvou je vázána celá řada států, které např. k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech nikdy

⁹¹ MALENOVSKÝ, J.: *Mezinárodní právo veřejné, obecná část*. Masarykova univerzita – Právnická fakulta. Nakladatelství Doplněk. Brno, 1993

⁹² SCHEU, H.Ch. *Mezinárodní ochrana práv dítěte*. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica 3-4/1998. Karolinum Praha 1999. s. 63

nepřistoupily.⁹³ Nehledě k tomu, že duplicita normativní úpravy se vyskytuje v celé řadě dalších mezinárodních úmluv. Úmluva představuje jakýsi právní rámec, který má být dalšími smlouvami doplněn, což se stalo dvěma opčními protokoly.⁹⁴ Další rozšíření úpravy není do budoucna vyloučeno.

Významný krok k větší efektivitě ochrany práv dětí představuje podle mého názoru Opční protokol OSN o obchodování s dětmi, dětské prostituci a dětské pornografii a Protokol OSN o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi, zvláště ženami a dětmi. Tyto protokoly se zabývají aktuálním problémem komerčního sexuálního zneužívání dětí. Na rozdíl od Úmluvy obsahují konkrétní závazky. Jejich nedostatkem je ovšem stejně jako u Úmluvy nedostatečný kontrolní mechanismus.

Určitý krok k větší efektivitě ochrany práv dítěte představuje podle mého názoru Evropská úmluva o výkonu práv dětí. Přesto je třeba dále pracovat na konkretizaci závazků a stanovit účinné kontrolní mechanismy, které slouží jako prostředek ochrany i dětem samotným. Nelze stále počítat s tím, že ochrana dětí se bude uskutečňovat výhradně skrze dospělé nebo skrze státní orgány. Nejlepší zájem dítěte se totiž nerovná automaticky nejlepšímu zájmu rodičů nebo nejlepšímu zájmu státu.

Harald Christian Scheu se vedle vágnosti závazků, nepřípustnými výhradami a slabou kontrolou zabývá otázkou, zda vůbec propagace práv dětí dává v současné době smysl. Vidí rozpor mezi paternalistickým přístupem a autonomistickým přístupem k právům dětí. Paternalistický přístup spočívá v tom, že obsah zásady nejlepšího zájmu dítěte určuje někdo jiný, např. rodič nebo státní organ, a dítě se stává pouhým objektem ochrany. Autonomistický přístup vychází naopak z teze, že dítě je subjektem práv a vykonává svá práva přímo. Úskalí druhého přístupu představuje nebezpečí, že dítě jednající autonomně může poškodit své vlastní nejlepší zájmy.⁹⁵ Jsem toho názoru, že se v současné době uplatňuje spíše paternalistický přístup. Tento názor podporuje i skutečnost, že v současné době není v mezinárodním právu upravena možnost individuálních stížností jednotlivých dětí u mezinárodního orgánu. U dospělých jednotlivců je stížnost k Evropskému soudu pro lidská

⁹³ SCHEU, H. Ch. *O smysluplnosti současné koncepce práv dítěte*. Správní právo. Ročník XXXVI.

Číslo 5-6. Ministerstvo vnitra 2003. s. 271

⁹⁴ Opční protokol o zapojení dětí do válečných konfliktů z roku 2000 a Opční protokol o obchodování s dětmi, dětskou prostitucí a pornografií z roku 2000. Česká republika přistoupila jen k opčnímu protokolu o zapojení dětí do válečných konfliktů.

⁹⁵ SCHEU, H. Ch. *O smysluplnosti současné koncepce práv dítěte*. Správní právo. Ročník XXXVI. Číslo 5-6. Ministerstvo vnitra 2003. s. 275

prává proti státu, který neoprávněně zasáhl do jeho lidských práv, samozřejmě součástí mezinárodní ochrany lidských práv. Trochu překvapivě tudíž není na místě mluvit na mezinárodní úrovni o právech dětí. Většina států vycházela totiž z předpokladu, že práva dětí a nejlepší zájem dítěte tvoří harmonický celek. S takovým názorem se však neztotožňují. Stejně jako Harald Christian Scheu vidím určitý rozpor v koncepci, která spočívá ve spojení principu nejlepšího zájmu dítěte a tzv. subjektivních práv dětí do jednoho celku. Myslím si, že dítě je v současné době spíše objektem než subjektem mezinárodněprávní ochrany. Problém nejlepšího zájmu dítěte spočívá vedle toho, kdo určuje jeho obsah, i v neurčitosti samotného pojmu. Pojem tak čelí riziku, že se stane nástrojem k prosazení různých ideologií a modelů, které ve skutečnosti leží mimo zájem dítěte.

Jedním z nejdůležitějších nástrojů na podporu efektivity ochrany dětí je škola. Pokud se školskému systému podaří vdechnout nastupujícím generacím dětí ducha Úmluvy, bude to počátek zásadní změny. Je proto důležité nalézt účinné způsoby, jak do škol výuku o právech dětí zavádět. Neméně významné jsou rozsáhlé osvětové kampaně zaměřené na dospělé s důrazem na vzdělávání rodičů. Především lidé pracující s dětmi by měli mít příležitost k pochopení jednotlivých článků Úmluvy i jejího celkového ducha. K zvláště významným profesním skupinám patří učitelé, zdravotnický personál, zaměstnanci různých institucí, soudci, sociální pracovníci, policisté a novináři. Lidé, kteří jsou v každodenním životě dětem nejblíže, mají nejlepší příležitost naplňovat zásady Úmluvy. Dosažení tohoto cíle představuje při výchově daleko větší problém, než se někdy obecně předpokládá. Postoje dospělých k dětem vycházející ze zastaralých názorů na jejich zranitelnost, omezené schopnosti a potřebu "být viděn, nikoli slyšen", stále silně působí ve veřejných a soukromých sférách, pokud se jedná o blaho dětí.⁹⁶

Realizace závazků Úmluvy i odstatních mezinárodních dokumentů nemůže být dosažena jednorázovou akcí, nýbrž vyžaduje stálé, vytrvalé a cílevědomé úsilí, řízení a sebereflexi. Uplatňování práv dětí závisí na všeobecném povědomí o potřebnosti chránit tuto zranitelnou skupinu lidí a na politické vůli. Při současném slabém kontrolním a donucovacím mechanismu je právě politický tlak jedním z nejdůležitějších prostředků ochrany práv dětí. Úmluvu a další dokumenty zabývající se právy dětí je třeba nahlížet jako součást procesu formování příští generace dospělých a podle toho by se k jejich aplikaci mělo přistupovat.

⁹⁶ KOLUMPEKOVÁ, A.: *Stálá naléhavost tématu: Děti*. Lidská práva 2/2007 [online]. Dostupný na WWW: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2007062801>

10 Použité zdroje

Literatura:

ALSTON, P., PARKER, S., SEYMOUR, J. *Children, Rights, and the Law*. Oxford University Press, 1992. 268 s.

BUEREN, Geraldine van. *The International Law on the Rights of the Child*. Kluwer Law International, 1998. 434 s.

DAVID, Roman. *Práva dítěte*. Nakladatelství Olomouc 1999. 176 s.

Dětská práva. dokumenty a informační materially o ochraně dětí. z angl a franc. přelož. Dědečková, J., Hejlová, H., Haškovec J. Praha: Pedagogický ústav J. A. Komenského ČSAV, 1991. 149 s.

HUG, B. *Státní zásahy do rodinného života: pozitivní a negativní aspekty Úmluvy OSN o právech dítěte*. Praha: Občanský institut, 1999. 11 s.

HÝBNEROVÁ, S.: Úmluva Rady Evropy o opatřeních proti obchodování s lidskými bytostmi (k některým jejím aspektům). *Práva v souvislostech. Obchodování s lidmi, problematika nucené práce*. ed. Špondrová, P. Liga lidských práv 2007

KOBLOVÁ S., MIŠURCOVÁ V. *Práva dítěte v dokumentech*. MV ČR 1998.

LINHARTOVÁ, K.: Vzhah migrace a obchodu s lidmi. *VIII. Studentská vědecká konference mezinárodního práva veřejného*. Sborník č. 37. Univerzita Karlova v Praze. Právnická fakulta. 2007. 161 s.

SCHEU, H. Ch. *The Implementation of the United Nations Convention on the Rights of the Child. Implementace lidských práv a mezinárodní kontrolní mechanismy*. Univerzita Karlova v Praze. Vodnář 1999. 216 s.

ŠTURMA, P., NOVÁKOVÁ, J., BÍLKOVÁ, V. *Mezinárodní a evropské instrumenty proti terorismu a organizovanému zločinu*. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2003. 378 s.

THEISOVÁ, A. *Mezinárodnoprávní ochrana dětí*. Rigorozní práce. Univerzita Karlova v Praze. Právnická fakulta, 2007

UNICEF. *Annual Review 2001-2002*. Unicef Innocenti Publications, 2002. 15 s.

UNICEF. *Summary Report of the Study on the Impact of the Implementation of the Convention on the Rights of the Child*. United Nations Children's Fund. 2004.

VANÍČKOVÁ, Eva. *Dětská prostituce*. 2. vydání. Grada Publishing 2007. 144s.

Seriálová publikace:

Acta Universitatis Carolinae. *Mezinárodní právo na přelomu tisíciletí*. Iuridica 3-4/1998. Karolinum, Praha 1999

British medical journal 2002. [online]. SUMMERFIELD, D. *Effects of war*. Dostupný na WWW: <http://bmj.bmjournals.com/cgi/content/full/325/7372/1105>

Human Rights. Fact Sheet No. 10. *The Rights of the Child*. United Nations, Geneva 1996

Kriminalistika. Ročník XXXIX 3/2006. Ministerstvo vnitra ČR.

Kriminalistika. ročník XXXV 2/2002 [online]. KARABEC, Z. *II. Světový kongres proti komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí*. Dostupný na WWW: http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2002/02_02/karabec.html

Policista 10/2000 [online]. Ministerstvo vnitra ČR. Dostupný na WWW: <http://www.mvcr.cz/casopisy/policista/2000/0010>

Internetové zdroje:

www.osn.cz

<http://www.unicef.org>

www.un.org

www.rozvojovka.cz

www.mvcr.cz

<http://cs.wikipedia.org>